

**“Had there ever been a greater mystery?”
Älykäs sarjamurhaaja Robert Graysmithin
Zodiac Killer -teoksissa 1986 ja 2002**

Janika Siro
Pro gradu -tutkielma
Kulttuurihistoria
Historian, kulttuurin ja
taiteiden tutkimuksen laitos
TURUN YLIOPISTO
Toukokuu 2018

Turun yliopiston laatujärjestelmän mukaisesti tämän julkaisun alkuperäisyys on tarkastettu Turnitin OriginalityCheck -järjestelmällä.

Tutkielman nimen lainaus Graysmith 2002, 348.

TURUN YLIOPISTO

Historian, kulttuurin ja taiteiden tutkimuksen laitos / Humanistinen tiedekunta

SIRO, JANIKA: ”Had there ever been a greater mystery?” Älykäs sarjamurhaaja Robert Graysmithin Zodiac Killer -teoksissa 1986 ja 2002

Pro gradu -tutkielma, 61 s.

Kulttuurihistoria

Toukokuu 2018

Sarjamurhaajat herättävät ihmisissä monenlaisia tunteita, ja suhtautuminen heihin on muuttunut historian aikana merkittävästi. 2000-luvulla populaarikulttuurissa ovat nousseet pinnalle huippuälykkäät rikollisnerot. Tässä tutkielmassa perehdytään siihen, millä tavalla älykkään sarjamurhaajan kuvaa on luotu ja ilmennetty eniten myyneissä Zodiac Killer -aiheisissa kirjoissa. Tutkielmassa tarkastellaan Robert Graysmithin teoksia *Zodiac: The Full Story of the Infamous Unsolved Zodiac Murders in California* (1986) ja *Zodiac Unmasked: The Identity of America's Most Elusive Serial Killer* (2002) sen selvittämiseksi, miten identifioimatta jääneen sarjamurhaajan älykkyyteen on suhtauduttu ja millaisia ilmenemismuotoja se on saanut. Alkuperäislähteiden mukaisesti tutkielmassa kulkevat rinnakkain 1980- ja 2000-luvun aikaikkunat. Tutkielma sijoittuu kulttuurihistoriallisen tutkimuksen kentässä populaarikulttuurin tutkimuksen lisäksi hulluuden historian ja neroustutkimuksen lähimaastoon. Myös psykologian alan kirjallisuus ja näkökulmat ovat tutkielmassa läsnä.

Erilaisia sarjamurhaajuuteen liittyviä teemoja nousee muun muassa Graysmithin teosten hyvin erilaisista ilmestymisajoista: 1980-luvulla sarjamurhaaja-käsite oli juuri syntynyt, saatananpalvontapelko oli vahvaa ja Yhdysvalloissa jäi kiinni lukuisia paljon uutisointia osakseen saaneita sarjamurhaajia. 2000-luvulla taas todellisia sarjamurhaajia on toiminut kohtuullisen vähän, mutta rikollisneron ja karismaattisen sarjamurhaajan hahmot ovat vakiintuneet osaksi populaarikulttuurin kuvastoa. Sarjamurhaajan älykkyyden korostaminen on Graysmithin Zodiac Killer -kirjallisuudessa toiminut muun muassa yksilöllisen erottumisen ja marginalisoinnin keinona. Yliluonnolliset mittasuhteet saavat analyttinen ja käytännöllinen älykkyys täydentyvät ristiriitaisella suhtautumisella sarjamurhaajan luovaan älykkyyteen. Ajallisesti varhaisemmassa sarjamurhaajakeskustelussa yleisen elämellisyystematiikan sijaan Graysmith nostaa Zodiac Killerin yli-inhimilliseksi älyköksi, jossa yhdistyy piirteitä muun muassa psykopaateista, eksentristä taitelijaneroista ja kauhuelokuvien antisankareista.

Asiasanat: sarjamurhaaja, älykkyys, Zodiac Killer, Robert Graysmith, true crime, 1980-luku, 2000-luku, Yhdysvallat, kulttuurihistoria, populaarikulttuuri

DISPOSITIO

1. JOHDANTO	1
1.1. Tutkimuskysymykset ja tutkimuksen aihe	1
1.2. Alkuperäislähteet	3
1.3. Tutkimuskenttä ja tutkimuskirjallisuus	6
2. ANALYYTTINEN ÄLYKKYYS	11
2.1. Logiikan mestari	11
2.2. Peluri	17
3. LUOVA ÄLYKKYYS	22
3.1. Taiteilija	22
3.2. Verbaalinen nero	26
3.3. Salakirjoittaja	30
4. KÄYTÄNNÖN ÄLYKKYYS	35
4.1. Kekseliäs saalistaja	35
4.2. Mediapersoona	40
5. LOPUKSI	46
LÄHTEET	50

1. JOHDANTO

1.1. Tutkimuskysymykset ja tutkimuksen aihe

*Dear Editor, This is the Zodiac speaking.
In answer to your asking for more details about the good times I have had in Vallejo,
I shall be very happy to supply even more material.
By the way, are the police haveing [sic] a good time with the code?
If not, tell them to cheer up; when they do crack it they will have me.¹*

Tiettävästi 33 nuorta miestä raiskannut ja murhannut John Wayne Gacy, 30 murhaa tunnustanut karismaattinen psykopaatti Ted Bundy, omien sanojensa mukaan 3000 ihmistä surmannut Henry Lee Lucas... 1960- ja 70-lukujen Yhdysvalloissa aktiivisesti toimiva, vapaalla jalalla oleva sarjamurhaaja ei ollut harvinaisuus. Zodiac Killer -nimellä tunnettu sarjamurhaaja tappoi Kaliforniassa 1968–1969 vähintään viisi ihmistä ja aiheutti kahdelle muulle vaikeita vammoja. Tekotapaansa ja uhrityyppiään vaihdellut sarjamurhaaja lähetti aikansa suosituimmille kalifornialaisille sanomalehdille lukuisia kirjeitä ja salakirjoituksia. Zodiac Killer ei jäänyt kiinni, eikä hänen henkilöllisyyttään ole saatu selville. Vaikka murhaaja jäi monilta ominaisuuksiltaan muiden sarjamurhaajien varjoon, harva muu kuitenkaan onnistui luomaan ympärilleen yhtä voimakasta mysteerin ja nerokkuuden ilmapiiriä kuin Zodiac Killer.²

Internet on edelleen täynnä listauksia superälykkäistä sarjamurhaajista, joiden kärkijoukosta Zodiac Killer hyvin tyypillisesti löytyy. Tutkimuksessani selvitän, millä tavoin älykkyyden ja sarjamurhaajuuden välinen suhde kuvataan Zodiac Killer -kirjallisuuden parhaiten myyneen kirjailijan, Robert Graysmithin, vuosina 1986 ja 2002 julkaistuissa teoksissa *Zodiac: The Full Story of the Infamous Unsolved Zodiac Murders in California* ja *Zodiac Unmasked: The Identity of America's Most Elusive Serial Killer*. Tämän tutkimuskysymyksen avulla tarkastelen sitä, miten Graysmithin kirjallisuus toisaalta kuvastaa, toisaalta muokkaa kulttuurihistoriallista sarjamurhaajadiskurssia. Keskityn myös siihen, millaisia älykkyyden ilmenemismuotoja ja osa-alueita Graysmith Zodiaciin ja tämän toimintaan yhdistää.

---

¹ Zodiac Killerin kirje *San Francisco Examiner*ille 4.8.1969. Graysmith 1986, 56.

² Esimerkiksi Zodiacin vahvistettujen uhrien lukumäärä ylittää FBI:n sarjamurhaajamääritelmän minimiuhrimäärän vain kahdella.

Tutkimukseni ei siis tule keskittymään Zodiac Killeriin tai tämän toimintaan itsessään, vaan epäilemättä tunnetuimman ja laajimmin vaikuttaneen tapausta käsitelleen kirjailijan käsityksiin kyseisestä sarjamurhaajasta ja tämän mielenmaisemasta. Kaikesta Zodiac Killer -kirjallisuudesta keskityn Graysmithin kahteen teokseen ennen kaikkea niiden suuren myynnin ja kulttuurisen vaikutuksen vuoksi: esimerkiksi David Fincherin ohjaama, vuonna 2007 ensi-iltansa saanut *Zodiac* keskittyy nimenomaan Graysmithiin ja hänen kirjoihinsa.³ Selventääkseni jakoa todellisen sarjamurhaajan ja Graysmithin representaation välillä viittaan jatkossa selvyuden vuoksi todelliseen henkilöön Zodiac Killerinä, Graysmithin luomaan, fiktiiviseen mutta tosiasioihin pohjautuvaan kuvaan pelkkänä Zodiacina.

Sarjamurhaajanero on 2000-lukulaiselle tuttu hahmo muun muassa kirjoista, elokuvista ja muista fiktiivisistä populaarikulttuurin tuotoksista. Pitkään on kuitenkin ollut tyypillisempää yhdistää sarja- ja massamurhaajiin petomainen eläimellisyys kuin älykkyys ja sivistyneisyys: Michel Foucault'n mukaan rikolliskuvan muutos alkoi 1700-luvulla, kun taidokkuuden ja kyvykkyyden teemat alkoivat näkyä rikollisia käsittelevissä teksteissä fyysisen poikkeavuuden ja itsehillinnän puutteen sijaan.⁴ Robert Louis Stevensonin *Tohtori Jekyll ja Mr Hyde* oli 1800-luvun lopulla järisyttävä jo siksi, että nämä puolet yhdistettiin saman ruumiin eri persooniksi.⁵ Sadististen, yleisön inhimillisyyssäkäsitystä uhkaavien yksilöiden epäinhimillistäminen, eläimellistäminen ja fictionalisointi on nähty identiteettiä suojelevana tekijänä: kun kyseiset poikkeusyksilöt eivät ole inhimillisiä, he eivät ole myöskään verrattavissa tai samastettavissa norminmukaisiin, ”hyviin” ihmisiin.⁶ 1900-luvun lopun ja 2000-luvun sarjamurhaajapuheessa on kuitenkin korostunut aiempien ”ihmispetojen” yliinhimillistäminen epäinhimillistämisen sijaan: sarjamurhaajat ovat hurmaavia, sivistyneitä ja vietteleviä hahmoja.

Ensimmäiseksi superrikolliseksi ajoittain tituleerattu professori Moriarty, Sherlock Holmesin arkkivihollinen – ”nero, filosofi, suuri ajattelija”⁷ – on tuttu brittiläisen sir Arthur Conan Doylen kirjallisuudesta jo vuodelta 1898. Nykyisin epäilemättä tunnetuin

---

³ *Zodiac* 2007.

⁴ Foucault (1975) 1991, 75.

⁵ Vuonna 1886 ilmestynyt kirja saavutti suuren suosion, ainakin Stevensonin elämäkertakirjailija Graham Balfourin mukaan juuri teoksen päähenkilön dualistisuuden ja moraalisten aspektien vuoksi. Nämä aiheet jakoivat niin lukijakunnan kuin kriitikoidenkin mielipiteitä. Balfour 1901, 17.

⁶ Gixti 1995, 90–91.

⁷ Doyle (1894) 1989, 107.

sarjamurhaajanero populaarikulttuurissa on kuitenkin fiktiivinen Hannibal Lecter, sivistynyt ja klassisesta musiikista nauttiva kulinaristi Thomas Harrisin kirjoista ja myöhemmin Jonathan Demmen elokuvasta.⁸ Tutkielmani avaa myös sitä, millä tavoin tämä sarjamurhaajakäsityksien murroskohta näkyy Graysmithin kirjallisuudessa ja millaisia eroja kahden teoksen kuvausten väliltä voidaan havaita.

1.2. Alkuperäislähteet

Elokuussa 1969 *San Francisco Chronicle* -sanomalehdelle saapunut, Zodiac Killerin allekirjoittama kirje herätti yleisön lisäksi myös lehden toimituksessa paljon kiinnostusta. Kyseiselle lehdelle poliittisia pilapiirroksia tehnyt, 27-vuotias Robert Graysmith ”jäi peruuttamattomasti koukkuun, tuli välittömästi pakkomielleiseksi, tahtoi selvittää minkä koki olevan tulossa yhdeksi maailman suurista mysteereistä”.⁹ Vuoteen 1976 mennessä Graysmith oli alkanut työstää ensimmäistä Zodiac Killer -aiheista teostaan *Zodiac: The Full Story of the Infamous Unsolved Zodiac Murders in California*, joka ilmestyi lopulta vuonna 1986.¹⁰ Kirjoittamisprosessista tai julkaisun viivästymisen syistä ei ole julkisuudessa juurikaan tietoa. Kirjan sivuilla Graysmith esittelee murhia ja rikostutkimusta muun muassa poliisin, uhrien, murhaajan ja itsensä näkökulmista, esittelee mahdollisia motiiveja ja toimintatapoja, tarkastelee poliisin toimintaa ja nostaa esiin hänelle erityisesti mieleen jääneitä epäiltyjä. Noin 30 vuotta toimineen St. Martin’s Pressin kustantamasta teoksesta tuli välittömästi myyntimenestys, vaikka Graysmithiä onkin kritisoitu liiallisesta epäilykeskeisyydestä todellisten johtolankojen kustannuksella. Vuoteen 2010 mennessä Graysmithin ensimmäistä teosta on myyty yli neljä miljoonaa kappaletta.¹¹

Robert Graysmithin ensimmäisen Zodiac-kiinnostuksen alkuvaiheet ja ensimmäisen Zodiac Killer -kirjan tekoprosessi sijoittuvat siis ajallisesti kiinnostavasti juuri sarjamurhaajakäsitysten muutosvaiheeseen. Esimerkiksi hulluuden historiaa tutkinut Petteri Pietikäinen esittää, että Yhdysvalloissa puhkesi 1950-luvulla eräänlainen psykopa-

---

⁸ Ks. esim. Harris (1988) 1992; *Uhrilampaat (The Silence of the Lambs)* 1991.

⁹: ”Irretrievably hooked, immediately obsessed, I wanted to solve what I felt was to become one of the great mysteries.” Graysmith 1986, 48.

¹⁰ Breslau 2007, sähköinen lähde.

¹¹ Booth 2007, sähköinen lähde.

tiamania: psykopaatit, seksuaalisadistit ja muut väkivaltaisesti käyttäytyvät poikkeusyksilöt nousivat keskeiseksi populaarikulttuurin aiheeksi ja suureksi yhteiskuntarauhaa horjuttavaksi uhkatekijäksi.¹² Pian tämän jälkeen viihteellinen mutta todellisista rikoksista kertova, Graysmithinkin kirjojen edustama genre *true crime* tuli suuren kansanryhmän kuluttamaksi kirjallisuuden lajiksi: ihmiset tahtoivat lukea moderneista rikollisista, intohimorikoksista ja sarjamurhaajista. Erityisen keskeiseksi *true crime* -genren suosion vakiintumisessa tulivat ”Moorin murhat”¹³ ja tapauksesta vuonna 1965 julkaistu, Emlyn Williamsin kirjoittama semi-kaunokirjallinen teos *Beyond Belief: A Chronicle of Murder and It's Detection*.¹⁴ Vuonna 2002 tehdyn tutkimuksen mukaan noin 40 prosenttia *true crime* -kirjallisuudesta käsittelee nimenomaan sarjamurhaajia.¹⁵ Kriminologian tutkijat James Alan Fox ja Jack Levin ajoittavat sarjamurhaajailmiön vakiintumisen 1970-luvulle: tästä alkoi heidän mukaansa aikakausi, jolloin sarjamurhaajiin kohdistui sekä pelkoa että kiinnostusta aiempaa enemmän. Tällöin sarjamurhaajista tuli keskeisiä hahmoja niin populaarikulttuurissa kuin markkinataloudessakin – esimerkiksi sarjamurhaajien kuvilla varustetuista korteista ja erilaisista sarjamurhaajamemorabiliasta tuli suosittuja keräilykohteita klassisten urheilukorttien ja nimikirjoitusten rinnalle.¹⁶ *True crime* oli keino lukea tositapahtumiin pohjautuvia kauhutarinoita, joihin on helppo uskoa ja joiden tapahtumat on helppo kokea läheisiksi. Toisaalta taas genre toimii myös tietynlaisena moraalinnäyttäjänä ja voimaannuttajana, joka vahvistaa yhteiskunnan rakenteita nostamalla esiin yhteisöjen yhteisen vihollisen.¹⁷

Hyvin erilaisessa ympäristössä syntyi Graysmithin tuoreempi Zodiac Killer -aiheinen kirja, vuonna 2002 ilmestynyt *Zodiac Unmasked: The Identity of America's Most Elusive Serial Killer*. Edeltäjänsä huomattavasti rohkeammin ja sensaatiohakuisemmin kirjoitettu teos esittelee Graysmithin mielipiteitä ja kokemuksia Zodiacista ja rikostutkimuksesta eloisin ja värikkäin sanankäntein. Kirjassa Graysmith ei myöskään pitäydy yhtä vahvasti pelkkien tosiasioiden raportoinnissa kuin aiemmassa teoksessaan, vaan nostaa selkeästi esiin oman ykkösepäilynsä, Robert Starr Hallin nimellä molemmissa

---

¹² Pietikäinen 2013, 247.

¹³ Nuori pariskunta murhasi viisi 10-17-vuotiasta lasta Isossa-Britanniassa vuosina 1963–1965. Rossmo 1987, 300–301.

¹⁴ Biressi 2001, 22–23, 67–68.

¹⁵ Levinson 2002, 1019–1021.

¹⁶ Fox & Levin 2005, 6 ja 35.

¹⁷ Biressi 2001, 46–47.

kirjoissa kulkeneen Arthur Lee Allenin. Vaikkei muun muassa jännityskirjallisuuteen keskittyneen Berkeleyn julkaisema kirja yhtä ylistävää vastaanottoa saanutkaan kuin edeltäjänsä, sekin onnistui nopeasti vakiinnuttamaan asemansa Zodiac Killer -kirjallisuuden kentässä. Vuoden 2002 kirjan julkaisuajankohta ja -motiivit oli myös tarpeen pitää mielessä teoksen kieltä ja teemoja tarkasteltaessa: David Fincherin *Zodiac* aiheutti lisää nostetta niin Zodiac Killerin tapaukselle kuin Robert Graysmithille itselleenkin. Graysmith oli elokuvan pitkässä tekoprosessissa aktiivisesti mukana, ja elokuvassa Graysmith on nostettu yhdeksi tarinan päähenkilöistä.¹⁸ Tämä on epäilemättä vaikuttanut vuoden 2002 kirjan sisältöön ja mahdollisesti jopa teoksen kirjoittamisen motiiveihin. Zodiac-kirjojensa ilmestymisen välillä kuluneiden 16 vuoden aikana Graysmith kirjoitti viisi *true crime* -kirjaa, joissa hän perehtyi esimerkiksi Viiltäjä-Jackin ja Unabomberin tapauksiin – yksikään näistä ei kuitenkaan ole saavuttanut samanlaista suosiota kuin Graysmithin Zodiac-kirjat.¹⁹

Graysmithin kahdessa teoksessa välittyy vahvasti kirjailijan näkemys Zodiacin älykkyydestä ja lahjakkuudesta. Haluan pureutua tähän ja tarkastella, muuttuuko älykkyysskuva kahden teoksen välillä ja millaisia asenteita ja oletuksia näistä välittyy. Rajaan tarkastelun kohteekseni Graysmithin kirjojen ne osat, joissa kirjoittajan oma ääni on selvästi esillä: monissa kohdin kirjoja dialogi on keskeisessä osassa, eikä näissä tapauksissa pysty yksiselitteisesti selvittämään, ovatko tekstin sanavalinnat, asenteet ja näkemykset lähtöisin Graysmithiltä vai puhujiksi ilmaistuilta henkilöiltä – vaikka kaikki sisältö onkin päätynyt kirjoihin Graysmithin valinnasta, koen mielekkääksi käsitellä ennen kaikkea suoraan Graysmithistä kummunneita ajatuksia ja asenteita. Näin ollen dialogien vuorosanat on tässä tutkimuksessa jätetty kokonaan tarkastelun ulkopuolelle. Myöskään esimerkiksi epäiltyjä koskevat kuvailut ja heidän historiansa eivät ole tutkimukseni kannalta relevantteja, vaan keskiössä on suoraan Zodiacia koskeva puhe.

Uskon, että Graysmithin teokset sekä kuvastavat että osaltaan muokkaavat yhteiskunnassa ja kulttuurissa piilevää käsitystä sadistiseksi nähdyn yksilön käytöksen ja älykkyyden suhteesta. Nerouteen on liitetty kiinteästi mielen sairauksia ja epätavallista sielunelämää liki niin kauan kuin neroista on puhuttu. Nerokäsityksen yhteyteen on koettu kuuluvan oikeutus: nerolta sallitaan sellaisia asioita, mitä muuten pidetään vaaralli-

---

¹⁸ *Zodiac* 2007.

¹⁹ Graysmith 1997; Graysmith 1999.

sena tai sairaana.²⁰ Millä tavalla taitelijaneron stereotyyppi sopii yhteen sadistisena ilmenevän rikollisen käyttäytymisen kanssa? Voiko Graysmithin kirjallisuuden perusteella katsoa, että myös sarjamurhaaja voi ilmentää neroutta? Vaaditaanko nerouteen taidokkuus klassisissa taiteissa, vai voiko murha olla taidetta? Mitä erilaisia älykkyyden osa-alueita Graysmith liittää Zodiaciin?

Tutkimuseettisesti aiheeni on hyvin monitasoinen. Sarjamurhaajaan liittyvä aihe tuo omat haasteensa: millä tavoin sarjamurhaajasta ja tämän toiminnasta on eettistä puhua? Pysin tutkimuksessani kiinnittämään huomiota siihen, etten lähde tuomitsemaan enkä ihailemaan sen paremmin Zodiac Killeriä kuin myöskään Graysmithin tapaa kirjoittaa hänestä. Toisaalta olen kokenut velvollisuudekseni myös tuoda esiin Graysmithin kirjoitusten aukot ja ristiriidat sellaisina, kuin ne tekstistä välittyvät. Myös Graysmithin tapa olla tuomatta esiin tekstinsä lähteitä on vaatinut tarkkuutta: olen kokenut turvalliseksi olettaa Graysmithin olleen tietoinen teostensa kirjoitusaikojen eniten julkisuutta saaneista psykologisista tutkimuksista ja populaarikulttuurin tuotteista, vaikkei hän niihin suoraan viittaakaan. Keskeisimpänä pyrkimyksenäni on kuitenkin ollut tarkastella Graysmithin teksteistä nousevia näkemyksiä ja asenteita mahdollisimman objektiivisesti kuitenkin tiedostaen oman positioni tutkijana ja aikakauteni tuotteena. Tämän lisäksi olen kiinnittänyt erityistä huomiota eri aikakausien kuljettamiseen tutkimuksessani: tavoitteenani on ollut kuljettaa 1980- ja 2000-lukuja, toisaalta hieman myös tämän tutkimuksen kirjoitusajankohtaa ja Zodiac Killerin aktiivikautta 1968–1969, tutkimuksessani tasavertaisina, ominaispiirteiltään erilaisina aikaikkunoina. Koen tutkimusetiikkani keskeiseksi osa-alueeksi myös eri tieteenaloilta ja aikakausilta peräisin olevan tutkimuskirjallisuuden tasaveroisesti arvostavan otteen muistaen kuitenkin tutkimukseni kulttuurihistoriallisen luonteen.

1.3. Tutkimuskenttä ja -kirjallisuus

Tutkimuksessani käsittelen älykkyyttä ennen kaikkea nerouden ja hulluuden historian näkökulmia ja tutkimusotteita hyödyntäen. Vaikka varsinaista älykkyyden kulttuurihistoriaa käsittelevää tutkimusta ei ole tällaisessa yhteydessä juurikaan tehty, hyödynnän psykologista ja kulttuurihistoriallista tutkimuskirjallisuutta toisiaan tukevana tutkimus-

---

²⁰ Koskinen 2006, 14–15.

kenttänä, kuitenkin lähestyen aineistoja kulttuurihistoriallisesta näkökulmasta. Koska tutkimukseni keskiössä on todellisen sarjamurhaajan sijasta tästä kirjallisissa teoksissa luotu kuva, populaaritutkimuksen kenttä ja näkökulmat ovat tutkimukselleni erittäin keskeisiä. Myös tunteiden historia ovat mukana luomassa mahdollisimman eheää, eri ajanjaksoille uskollista kuvaa siitä, miten älykkyyteen ja sen kytkökseen väkivallan kanssa suhtauduttiin ensin lukuisten tosielämän sarjamurhaajien lähihistorian 1980-luvulla, toisaalta Hannibal Lecterin ja *Amerikan Psyko* -kirjasta ja samannimisestä elokuvasta tutun Patrick Batemanin jälkeisellä 2000-luvulla.

Alkuperäislähteideni lisäksi keskeisessä osassa tutkielmaani ovat 1980- ja 2000-luvuilla, eli Graysmithin kirjojen kirjoitus- ja julkaisuaikaan, vaikuttaneet psykopatiaa²¹, rikollisuutta ja monia muita yhteiskunnassa puhuttaneita aiheita käsittelevä aika-aistietokirjallisuus sekä kaunokirjallisuus ja elokuvat. Vaikkei Graysmithillä psykologista koulutusta tiettävästi olekaan, käyttää hän jossakin määrin psykopatiatermistöä kirjoissaan.²² Esimerkiksi yhdysvaltalainen psykologian klassikkoteos *Mask of Sanity* (1950) on emeritusprofessori Robert Cleckleyn jossakin määrin poikkitieteelliseksikin luettavissa oleva 1950-luvulla julkaistu, mutta pitkään tämän jälkeenkin vaikuttanut teos psykopatiasta ja esimerkiksi sen kuvaamisesta kirjallisuudessa. Myös Robert Sternbergin erityisesti 1980-luvulla ilmestyneet, sekä laajaa tieteellistä hyväksyntää että yleistä suosiota saaneet kirjoitukset ihmisen älykkyydestä ja sen kolmesta pääalueesta – analyttisestä, luovasta ja käytännöllisestä älykkyydestä – ovat epäilemättä vaikuttaneet osaltaan siihen, miten myös Graysmith älykkyyttä on kokenut. Sovellan Sternbergin edelleen arvostettua älykkyysteorian kolmijaottelua myös löyhästi tutkielmani rakenteen ohje-
nuorana.

Tutkimuskirjallisuuden puolelta erittäin keskeinen teos tutkimukselleni ja myös hyvä esimerkki psykologisen näkökulman ja historian yhdistämisestä on Oulun yliopiston aate- ja oppihistorian professori Petteri Pietikäisen *Hulluuden historia* (2013). Pietikäinen pohtii teoksessaan tutkimukseni kannalta oleellisia diagnostiikan ja marginalisoin-

---

²¹ Psykopatia on psykiatrinen luonnehäiriö, johon liittyy esimerkiksi aggressiivisuutta ja vaikeutta tai suoranaista kyvyttömyyttä kokea empatiaa muita kohtaan. Kuitenkaan kaikki rikolliset eivät ole psykopaatteja, eivätkä kaikki psykopaatit rikollisia, vaan kyse on pikemminkin riskitekijästä. Repo-Tiihonen 2007, 2369–2371.

²² Graysmithin koulutuksesta ei löydy informaatiota sen paremmin haastatteluista kuin hänen kirjoistaan. Ensimmäiset tiedot Graysmithista koskevat työskentelyä *San Francisco Chronicle*lle 27-vuotiaana vuonna 1969. Graysmithin asiantuntijuuden tavoittelun vuoksi pidän erittäin todennäköisenä, että mahdollisesta yliopistotutkinnosta soveltuvalta alalta olisi maininta. Booth 2007, sähköinen artikkeli.

nin hallinnallisia aspekteja niin yleismielenterveydellisesti kuin rikosoikeudellisestikin. Myös hulluuden positiivisia erityisominaisuuksia ja esimerkiksi suhdetta älykkyyteen ja rikollisuuteen sivutaan teoksessa. Sekä väkivaltaisuuteen että – erityisesti eksentriseen tai epäsovinnaisessa yhteiskuntaryhmässä ilmenevään – älykkyyteen on viitattu vuosisatojen mittaan hulluutena. Siinä missä Douglas näkee lian ja epäpuhtauden oikeastaan minä tahansa asiana, joka on jossakin muualla kuin vakiintuneessa paikassaan, voidaan hulluus nähdä minä tahansa keskiverrosta poikkeavana käyttäytymisenä tai sen ilmene-mismuotona.²³ Foucault'n teos *Madness & Civilization. A History of Insanity in the Age of Reason* (1965) lähestyy hulluutta ja poikkeavuutta nimenomaan yksilön ja yhteiskunnan välisestä, itselleni kiinnostavasta ristiriidasta käsin.²⁴ Näin ollen hulluuden historia on siis hyvin käyttökelpoinen ja metodeiltaan hyödyllinen historian osa-alue tutkimukseni kannalta. Samankaltaisessa asemassa tutkielmassani on tunteiden historian tutkimus: esimerkiksi Karin Johannissonin *Melankolian huoneet: alakulo, ahdistus ja apatia sisällämme* (2009) sekä muut tunteita, ahdistusta ja esimerkiksi pelkoa käsittelevät teokset ovat tutkielmassani läsnä niin teemoiltaan kuin näkökulmiltaankin.²⁵

Neroutta käsittelevä tutkimuskirjallisuus on monilta osin hyvin lähellä omia aiheitani, vaikka näkökulmissa ja lähestymistavoissa onkin usein eriävyyksiä. Myös esimerkiksi Hanne Koiviston tutkimukset intellektuelleista yhteiskunnassa ovat valottaneet älykkäiksi koettujen yksilöiden asemaa modernissa ja postmodernissa yhteiskunnassa. Erityisesti toisessa käsittelyluvussani myös luovuuden ja taiteilijuuden tutkimus on vahvasti läsnä. Myös jonkin verran tutkittu pahuuden tai rikollisuuden historia ja asema elokuvissa, kirjallisuudessa ja tosielämässä ovat keskeisiä: esimerkiksi Hannibal Lecteriä tutkiva kirjallisuus, kuten Matt DeLisin ja muiden artikkeli *Hannibal Lecter Myth: Psychopathy and Verbal Intelligence in the MacArthur Risk Assessment Study* (2010) sekä Grixtin *Consuming Cannibals: Psychopathic killers as archetypes and cultural icons* (1997) ovat olleet erittäin hyödyllisiä todellisen ja fiktiivisen maailman välimaastossa olevan sarjamurhaajan tutkimisessa ja tämän käsittelyotteen muovaamisessa.²⁶

---

²³ Douglas (1966) 2003, 86–87.

²⁴ Foucault (1965) 1988.

²⁵ Johannisson (2009) 2012.

²⁶ DeLisi et. al. 2010; Grixti 1997.

Vaikken tutkimuksellani aivan suoraan sijoitukaan sarjamurhaajatutkimuksen kenttään, ei alan keskeisten teosten asemaa tutkielmalleni sovi väheksyä. Robert D. Keppellin ja William J. Birnesin *Serial Violence. Analysis of Modus Operandi and Signature Characteristics of Killers* (2009) on alan vakiintunut tutkimus, jossa yhdistyy psykologinen ja oikeustieteellinen pohja sarjamurhaajatutkimukselle – vaikka teoksen teoriat ja termit eivät olekaan suoraan siirrettävissä kulttuurihistorialliseen tutkimukseen, tarjoaa se paljon taustatietoa ja työkaluja tutkimuksen tekemiseen.²⁷ Zodiac Killer -tutkimuksen olen jättänyt omassa tutkielmassani sivuosaan aiheideni keskittyessä todellisen sarjamurhaajan sijaan nimenomaan kirjallisuuden tuotteeseen. Sen sijaan Viiltäjä-Jackia käsittelevä tutkimus on ollut erittäin hyvin hyödynnettävissä: identifioimatta jääneen, vuosien mittaan tositapahtumista fiktiiviseen suuntaan liukuneen hahmon tutkimisessa on paljon samaa, mihin olen itse törmännyt. Aki Rynänen kulttuuritutkimuksen pro gradu -työ *Viiltäjä-Jack aikalaislehtien sivuilla. Murhaajan kategorisointi ja toiseuden representaatiot vuoden 1888 The Timesissa* vuodelta 2017 on toiminut hyvänä vertailukohtana ja ohjenuorana myös omassa tutkielmassani.²⁸ Myös Tuomas Hovin teoksen *Vlad Seivästäjä ja vampyyrikreivi Dracula* (2015) fakta–fiktio-dualismin ongelmat ja mahdollisuudet ovat olleet tutkielmassani vahvasti läsnä.²⁹

***

Johdatteluna aiheeseen olen nostanut jokaisen alaluvun alkuun lyhyen sitaatin suoraan jostakin Zodiac Killerin lehdistölle, poliisille tai yksityishenkilöille lähettämästä kirjeestä. Muun muassa kirjoituksen tyylin ja sävyjen sekä Zodiac Killerille tyypillisten kirjoitusvirheiden vuoksi olen jättänyt nämä sitaatit alkukielelle – muut, esimerkiksi Graysmithin kirjoista lainaamani tekstikatkelmat, olen kääntänyt itse. Käsittelyluvut ja niiden alaluvut etenevät temaattisesti käsitellen kolmea erilaista yleisesti tunnustettua älykkyyden lajia: analyttistä tai matemaattis-loogista älykkyyttä, luovaa älykkyyttä sekä käytännönläheistä, taitavaa älykkyyttä. Olen jakanut eri osiot alalukuihin sen perusteella, millaisia teemoja alkuperäisaineistostani on noussut esille.

Ensimmäisessä käsittelyluvussani tarkastelen Graysmithin kirjoissa luotua kuvaa Zodiacin analyttisestä älykkyydestä. Ensimmäisessä alaluvussa keskityn loogisuuden

---

²⁷ Keppell & Birnes 2009.

²⁸ Rynänen 2017.

²⁹ Hovi 2015.

ja ennakkoinnin teemoihin, yliluonnollisen ennakoivan sarjamurhaajan asemaan populaarikulttuurissa ja siihen, millaisia ristiriitoja Zodiacin ja keskivertosarjamurhaajan välillä on havaittavissa esimerkiksi älykkyysosamäärän perusteella. Toisessa alaluvussa painottuu Zodiaciin liitetty pelurin kuva: kysyn, miten ja millä tavalla Zodiaciin ja sarjamurhaajiin ylipäätään on yhdistetty tarve härnätä vastustajaa ja pelata pelejä rikoksillaan.

Toinen käsittelyluku painottaa Zodiacia luovana taiteilijanerona. Ensimmäisessä osiossa tarkastelen Graysmithin käsitystä Zodiacin yleisestä luovasta älykkyudesta, omintakeisuudesta ja luovuudesta itsessään eksentrisen neron stereotyypin ja esimerkiksi tekijyyden kautta. Toisessa osassa tarkennan fokukseni Zodiacin verbaaliseen lahjakkuuteen, kuten kommunikatiiviseen tehokkuuteen ja tämän lähettämien kirjeiden herättämään huomioon. Painotan Zodiacin kirjeitä erityisesti kasvottoman, persoonattoman sarjamurhaajan keinona erottautua yksilönä muista samaan aikaan Yhdysvalloissa vaikuttaneista sarjamurhaajista. Kolmannessa alaluvussa tarkennan entisestään ja otan keskiöön Zodiacin salakirjoitukset ja niiden välittämän luovan älykkyuden. Erottelen ristiriitoja, joita Graysmith Zodiacin luovaan älykkyuteen liittää, ja tarkastelen esimerkiksi merkitysten etsimisen tarvetta vastareaktionä sattumanvaraisesti toimivan, näennäisesti motiivittoman sarjamurhaajan toiminnan aiheuttamalle psyykkiselle hämmennykselle.

Kolmannen käsittelyluvun aiheena on Zodiacin käytännöllinen älykkyys. Ensimmäisessä alaluvussa käsittelen yhdistetysti Zodiacia metsästäjänä ja uusia tappovälineitä luovana hahmona muun muassa elokuvissa ja muussa populaarikulttuurissa tutuksi tulleen hullun keksijän stereotyypin valossa. Kiinnitän myös erityistä huomiota siihen, millä tavoin eläimellisyyttä korostetaan metsästäjyyden yhteydessä. Toisessa osiossa keskityn siihen, miten Zodiac käytti mediaa identiteettinsä ja arvonsa jatkeena verraten tilannetta esimerkiksi nykyajan tosi-tv-kulttuuriin. Sivuan myös yksilöllisyyden ja individualismin teemoja yhdysvaltalaisen kulttuurin kehityksessä sekä viestintää, itsen markkinointia, julkisen omakuvan aktiivista muokkaamista ja kuuluisuutta vallankäytön välineenä.

2. ANALYYTTISESTI ÄLYKÄS ZODIAC

2.1. Logiikan mestari

*The police shall never catch me, because I have been too clever for them.*³⁰

Ensimmäisessä käsittelyluvussani keskityn siihen, millä tavalla Graysmithin kirjoissa kuvataan Zodiacin klassista, matemaattis-loogista älykkyyttä. Valotan aihetta Zodiacin ennakoivuuden ja laskelmoivuuden kautta. Sivuan myös ylikuonnollisen kyvykkään sarjamurhaajan kuvastoa ja liitän nämä teemat laajempaan kulttuuriseen ja yhteiskunnalliseen kontekstiin, joka pitää sisällään muun muassa 1980- ja 2000-luvuilla pinnalla olleita yhteiskunnallisia pelkoja ja väkivallasta puhumisen tavan muutoksia.

Yksi rikostutkinnan ohjenuora on jo pitkään ollut, että jokainen tekee joskus virheitä. Oli rikollinen kuinka perfektionistinen ja älykäs tahansa, ennen pitkää jotakin jää huomioimatta. Kaiken ennakoivat rikolliset, täydelliset murhat ja loppuun asti hiotut, pettämättömät juonet ovat populaarikulttuurissa – myös todellisia rikostapauksia koskeissa kuvauksissa – yleisiä, mutta tyypillisesti virheettömyys ei näissäkään onnistu.³¹ Tavallisimmin poliisin tehokkaan välttelyn ja murhatyön jatkumisen onnistumisen taustalle kuvataan hyvin vahva ongelmanratkaisukyky ja matemaattinen älykkyys: älykkyuden muoto, joka sisältyy käytännössä jokaiseen psykologiseen älykkyyskäsitykseen. Tämä älykkyuden laji on helpoimmin mitattavissa klassisilla, kuviopäätelyyn perustuvilla älykkyystesteillä ja kuvattavissa älykkyysosamäärällä – epäilemättä juuri tästä syystä loogis-matemaattinen älykkyys koetaankin arkiajattelussa usein aidoimmaksi älykkyuden muodoksi.³²

Älykkyystutkimus ja erilaiset älykkyysteoriat olivat 1980-luvulla hyvin pinnalla ennen kaikkea Robert Sternbergin älykkyuden kolmijakoteorian ja suurta kiinnostusta ja suosiota herättäneen tekoälytutkimuksen myötä.³³ Termillä *high IQ killer*, korkean älykkyysosamäärän tappaja, on kuvattu esimerkiksi juuri 1980-luvun kirjallisuudessa ja

---

³⁰ *San Francisco Chronicle*lle 9.9.1969 lähetetty ”Death Machine”-kirje. Graysmith 1986, 108–109 liitesivu 15.

³¹ DeLisi et al. 2010, 169.

³² Niin sanottu yleisen älykkyuden tai g-faktorin parissa korostuu usein nimenomaan matemaattis-looginen älykkyys. Ks. esim. Neisser et. al. 1996, passim.

³³ Ks. esim. *Beyond IQ*, Robert Sternberg 1985.

elokuviissa pinnalle noussutta, edelleen populaarikulttuurin aktiivisesti käyttämää tohtori Hannibal Lecteriä – esimerkiksi kriminologi James Oleson on kirjoittanut tohtori Lecterin olevan tällaisen murhaajakategorian malliesimerkki.³⁴ Robert Graysmith nostaa kummassakin teoksessaan myös Zodiacin samaan huippuälykkäiden sarjamurhaajien ryhmään: Graysmith toteaa heti vuoden 2002 teoksensa alkumetreillä, että ”Zodiac oli älykkäin sarjamurhaaja, johon he [San Fransiscon etsivät] olivat uransa aikana törmänneet”.³⁵ Samansuuntaisia ajatuksia hän esittää hieman epäsuoremmin myös ensimmäisessä kirjassaan. Todellisuudessa sen paremmin poliisilla kuin Graysmithillä itselläänkään ei ole ollut hallussa juurikaan aineistoa, mistä murhaajan älykkyyttä olisi nykykäsityksen mukaan voinut päätellä. Sen sijaan esimerkiksi Arthur Leigh Allenin korkea älykkyysosamäärä – 135, kun Yhdysvaltain keskiarvo on Lynnin tutkimusten mukaan ainakin 1970-luvun puolella ollut noin 100 – on ollut tiedossa, ja se on osaltaan saattanut vaikuttaa myös murhaajan älykkyyskäsityksen muotoutumiseen.³⁶ Toisin kuin nykyään usein uskotaan, sarjamurhaajien älykkyysosamäärät eivät tyypillisesti ole juurikaan yhteisön keskiarvosta poikkeavia, ja hyvin harvoin tätä korkeampia. Aamodtin tekemän selvityksen mukaan Radford Universityn ja Florida Gulf Coast Universityn tietokantojen sarjamurhaajien älykkyysosamäärien keskiarvo on noin 94,6 ja mediaani 86,0.³⁷ Huippuälykkäät sarjamurhaajat ovat siis pitkälti populaarikulttuurin ja muutamien yksittäistapausten vuosikymmenten kuluessa luoma kulttuurinen, usein virheellinen kuva. Graysmith jatkaa kirjoissaan tätä perinnettä: ”Seksuaalisadisteilla (kuten muillakin sarjamurhaajilla) on tapana olla varsin älykkäitä.”³⁸

Graysmithin Zodiac rakastaa yksityiskohtia. Esimerkiksi kirjeiden kirjoitusprosessi on ollut täynnä detaljien hiomista, suunnittelua ja muuttujien kanssa leikittelyä. Graysmithin teorian mukaan Zodiac on keräillyt näytteitä eri ihmisten, niin tuttujensa kuin esimerkiksi julkisuuden henkilöidenkin, käsialoista, joista kustakin tulisi Zodiac-käsialaan ehkä yhden tai kahden kirjaimen kirjoitustyyli. Tämän jälkeen hän on yhdistellyt käsialanäytteistä leikatut kirjainmallit haluamakseen viestiksi, heijastanut tämän ”alfakirjeen” itselleen ja jäljentänyt tekstinsä suoraan tästä mallista näin minimoiden

---

³⁴ Oleson 2006, 2.

³⁵ “Zodiac was the most intelligent criminal in their [San Francisco detectives’] experience.” Graysmith 2002, 13.

³⁶ Graysmith 1986, 262; Graysmith 2002, 215; Lynn 1982, 222.

³⁷ Aamodt 2016, 12.

³⁸ “Sexual sadists have a tendency (like most serial murderers) to be quite intelligent ---.” Graysmith 1986, xi.

oman käsialansa ominaispiirteiden esiin tulemisen ja estäen tulevien käsialavertailujen onnistumisen. Graysmith itse pääsi tekniikan jäljille tarkastelemalla eri kirjeiden kirjain- ja sanavälejä ja pohtimalla syytä sille, miksi muuten kirjeissään Graysmithin näkemyksen mukaan perfektionistinen murhaaja oli kirjoitusvirheen tullessa yliviivannut erheen ja jatkanut samaa kirjettä, ei aloittanut alusta: syy tälle oli kopiointitekniikan hitaudessa ja vaivalloisuudessa sekä kirjainmallien säätelemissä tekstiominaisuuksissa. Graysmith kuitenkin antaa ymmärtää erityisesti aikaisemmassa teoksessaan, että nämä virheet ja muut ominaisuudet, joista tekniikan saattoi havaita, olivat tarkoituksellisia johtolankoja poliisille, lehdistölle ja muille asiaan vihkiytyneille:

Nerokkaalla prosessillaan murhaaja onnistui täysin muuntamaan käsialansa erilaiseksi. Poliisi voisi tarkistaa hänen luonnollisen käsialansa ja olla silti löytämättä yhteyttä Zodiac-kirjeisiin. Zodiac oli jättänyt johtolankoja jäljittämättömissä olevasta tekniikastaan kaikkialle kirjeissään.³⁹

Kyse ei siis ole inhimillisistä virheistä, joita Zodiac olisi monimutkaisen prosessinsa aikana tehnyt, vaan komplektisesta vihjeiden ja johtolankojen jättämisen verkostosta, jonka tarkoituksena on hämätä poliiseja.⁴⁰ Yksi harvoista kerroista, kun Graysmith tunnustaa Zodiacin virheen mahdollisuuden on vuoden 2002 kirjan alkupuolella: ”Mutta kirjoittamalla L.A.-kirjeen Zodiac oli toiminut yleisen toimintamallinsa vastaisesti. Mistä syystä? Mahdollisesti hän oli tehnyt etelässä virheen.”⁴¹ On mielenkiintoista, että muuten niin vahvasti Zodiacin erehtymättömyyteen uskova kirjoittaja on tuonut mahdollisen aiemman virheen esiin yhdessä kohdassa koko kirjaparinsa aikana. Robert Graysmithin kirjoissa Zodiac ei siis jätä mitään arvailujen varaan eivätkä tämän tarkoituksiperät jää välittymättä. Zodiac ”tarjoaa” yhteyden itsensä ja rikospaikkojen kanssa sekä aktiivisesti ”valitsee” paikat, keinot ja ajankohdat.⁴² Myös Zodiacin ja poliisin tai lehdistön välisessä kommunikaatiossa langat ovat tiukasti Zodiacin käsissä.

Samanlainen ajattelumalli näkyy suhtautumisessa kahteen henkiin jääneeseen uhriin. Heinäkuussa 1969 varmistetusta Zodiac-hyökkäyksestä selvisi 19-vuotias Michael Re-

---

³⁹ ”In using this ingenious process, the killer totally altered his handprinting. The police could check his natural writing and still find no connection to the Zodiac letters. Zodiac had left clues to this untraceable technique all through his letters.” Graysmith 1986, 219.

⁴⁰ Graysmith 1986, 218–219.

⁴¹ ”But by writing an L.A. paper Zodiac had broken his pattern. For what reason? Possibly he had made a mistake down south.” Graysmith 2002, 10.

⁴² “Zodiac himself had provided the link ---”, “--- an address Zodiac himself chose.” Graysmith 2002, 128.

nault Mageau: kasvoihin, niskaan ja rintakehään ammuttu nuori mies pystyttiin pelastamaan vakavista vammoista huolimatta. Hänen seurassaan ollut Darlene Ferrin kuoli matkalla sairaalaan. Toinen vastaava tapaus sattui saman vuoden syyskuussa, kun Zodiac puukotti Bryan Hartnellia ja Cecelia Shephardia lukuisia kertoja. Molempien vammat olivat vakavia, mutta kumpikin selviytyi sairaalaan, missä Shephard menehtyi kaksi päivää myöhemmin. Graysmith esittää, että kahden miehen selviytyminen on ennen kaikkea osoitus Zodiacin suuresta naisvihasta – sattumalla ei ole juurikaan osaa tapahtumiin, vaan uhrien oli pikemminkin annettu jäädä henkiin: ”Kukaan ei vihannut naisia kuten Zodiac. Ainoat uhrit, jotka olivat onnistuneet selviytymään, olivat miehiä.”⁴³

Graysmithin kuvaama sarjamurhaaja on suunnitellut kaiken: yksikään kirjoitusvirhe hänen jättämissään salakirjoituksissa ei ollut vahinko eikä yksikään informaation jyvänen johtunut poliisin kyvykkyydestä, vaan pelkästään Zodiacin armollisuudesta. Esimerkiksi Karen Boyle onkin todennut feministisessä mediaa ja väkivaltaa koskevassa tutkimuksessaan, että median kuvauksissa rikoksentoistajamiehet erotetaan ”tavallisista”, vaarattomista miehistä juuri yliluonnollisia aspekteja saavan erehtymättömyyden, pysäyttämättömyyden ja sekä psyykkisen että fyysisen kestävyyyden kautta. Vahvimmin tämä on nähtävissä esimerkiksi kauhuelokuvissa, mutta myös uutisoinnissa käytetään samankaltaista retoriikkaa. Tosielämän sarjamurhaajista tulee kauhuelokuvien antagonisteja, jotka nousevat yhä uudestaan ja uudestaan, vaikka sankari olisi tyhjentänyt heihin koko lippaallisen.⁴⁴ Fyysisesti ylivertaisten antisankareiden tähdittämät kauhuelokuvat olivat hyvin suosittuja ensimmäisen kirjan kirjoitusaikaan 1970- ja 1980-luvuilla.⁴⁵ Vaikka jotkin vanhemmat kauhuelokumasarjat saavatkin jatkoa edelleen, ovat älyltään ylivertaiset rikolliset nousseet 1990- ja 2000-luvulla keskeisempään asemaan.⁴⁶

Graysmithin suhtautumisesta Zodiacin suunnitelmallisuuteen tulee väistämättä mieleen tietty yliluonnollisuus: mikään ei ole tämän näkökentän tai arviointikyvyn ulkopuolella. Tällainen yli-inhimillisen aspektin liittäminen sarjamurhaajiin tai muuten erityisen sa-

---

⁴³ Graysmith 2002, 57.

⁴⁴ Boyle 2005, 131.

⁴⁵ Esimerkiksi *Halloween* (1978) ja *Perjantai 13.* (1980) jatko-osineen tekivät tutuiksi Michael Myersin ja Jason Voorheesin, jatko-osasta toiseen seikkailevat, likimain pysäyttämättömissä olevat antisankarit. Tällaiset hahmot nousevat fanikulttuurissa usein sarjojen sankaria keskeisemmiksi hahmoiksi.

⁴⁶ David Fincherin ohjaama *Se7en* (1995) sekä Hannibal Lecterin ympärillä pyörivät Uhrilampaat-elokuvan jatko-osa *Hannibal* (2001) ja esiosa *Punainen lohikäärme* (2002) ovat esimerkkejä huippuälykkäiden rikollisten esiintymisistä 1990- ja 2000-luvuilla.

distisiksi nähtyihin yksilöihin ei ole lainkaan tavatonta. Myös Viiltäjä-Jackista on puhuttu hyvin samankaltaisin sanakäntein luoden salaperäistä ja myyttistä hahmoa, jolla on saatanalliset voimat hallussaan.⁴⁷ Toinen hyvä esimerkki tällaisesta väkivaltaisen yksilön yliluonnostamisesta ja legendarisoitumisesta hieman kauempaa historiasta on Vlad Draculan tapaus. Historiallinen henkilö, 1400-luvulla elänyt transilvanialainen Vlad Seivästäjä, on vähitellen jäänyt fiktiivisten kerrosten alle ja muuntunut ihmisten mielissä kreivi Draculaksi, hypnoottiseksi ja muotoaan muuttavaksi pahuuden ruumiilistumaksi.⁴⁸ Samankaltainen saatanallisen viettelijän arkkityyppi on liitetty useisiin sarjamurhaajiin erityisesti vuosituhannen taitteessa ja sen jälkeen. Vielä 1980-luvulla Ted Bundyin karismaattisuutta, älykkyyttä ja komeutta esiin tuoviin lähteisiin suhtauduttiin tuomiten, mutta nykyisin hurmaavuusaspektit ovat läsnä niin tuoreita kuin vanhempiakin rikostapauksia käsiteltäessä.⁴⁹ Zodiacin tapauksessa saatanallisuus ei kuitenkaan ilmene hurmaavuutena, vaan kaiken näkevänä älykkyytenä.

Graysmith viittaaakin Zodiacin veritekoihin ”paholaismaisina” tai ”saatanallisina” etenkin jälkimmäisessä kirjassaan: ”Kuka tahansa Zodiac sitten olikin, hänellä oli kellari, jossa hän teki salaista ja paholaismaista työtään”.⁵⁰ Myös ensimmäisen kirjan kohdassa, jossa Graysmith kuvaa Zodiacin toimintaa ”Presidio Heightsin murhan”⁵¹ jälkeen, on selkeä yliluonnollinen sävy: ”Tappaja oli hiiviskellyt tämän rikkaan ja elegantin naapuruston kaduilla, ja sitten kadonnut usvaan.”⁵² Samankaltaisia demonisoivia piirteitä ja ominaisuuksia on liitetty Viiltäjä-Jackiin aikalaiskeskustelussa.⁵³ Vaikka kiinnostus mustaan magiaan ja saatananpalvontaan onkin esimerkiksi Bradley R. Johnsonin ja Judith V. Beckerin mukaan erittäin tyyppillistä sarjamurhaajilla ja etenkin seksuaalisadisteilla, on oma osansa ehdottomasti myös yleisöllä.⁵⁴ Fiktiivisten hahmojen menettäessä

---

⁴⁷ Rynänen 2017, 45.

⁴⁸ Hovi 2015, 11–13, 118–121.

⁴⁹ Esimerkiksi Bostonin maratonin pommituksesta 2013 epäilty Dzhokhar A. Tsarnaev on puhuttanut teinityttöjen huomion kohteena. Yhdysvaltalainen Jeremy Meeks puolestaan nousi kuuluisuuteen pidätyskuvillaan ja tekee nykyään uraa huippumallina. Ks. esim. www.dailymail.co.uk 12.5.2013 ja www.washingtonpost.com 6.2.2015.

⁵⁰ ”Whoever Zodiac was, he had a cellar where he did his secret and devilish work.” Graysmith 2002, 59. Ks. myös esim. Graysmith 2002, 180.

⁵¹ Presidio Heightsin murha oli viimeinen varmasti Zodiac Killerin vastuulla olevat veriteko: 11.10.1969 Zodiac Killer ampui taksinkuljettaja Paul Lee Stinen San Franciscossa.

⁵² ”The killer had stalked the streets of this rich and elegant neighborhood and then vanished into the fog.” Graysmith 1986, 92.

⁵³ Rynänen 2017, 41.

⁵⁴ Johnson & Becker 1997, 342.

pelottavuuttaan etenkin 1900-luvun aikana tilalle ovat nousseet hahmot, joissa yhdistyvät fiktiiviset ominaisuudet ja tosielämän veriteot.⁵⁵

Mahdollisesti juuri tämän kehityskulun jatkumisen myötä Graysmith on vuoden 2002 kirjassaan käyttänyt huomattavasti värikkäämpää ja kuvailevampaa kieltä kuin vuonna 1986: väkivaltatekojen tabuasema on vähentynyt entisestään ja pahuudesta keskusteleminen avautunut muutaman viimeisen vuosikymmenen aikana. Myös Zodiac-puhe liittyy osaksi tätä jatkumoa, ja kehityskulku on epäilemättä osaltaan vaikuttanut siihen, millä tavalla Zodiacista on ollut sopivaa ja mielekäästä kirjoittaa: lähemmäs nykypäivää tultaessa on ollut hyväksyttävämpää kokea sarjamurhaaja älykkäänä kuin aiemmin. Toisaalta myös 1980- ja 1990-lukujen joukkopaniikin muotoja saanut saatananpalvontapelko, joka täytti edellisen vuosikymmenen uskonnollisten kulttien pelon jättämän aukon, on saattanut osaltaan selittää kirjojen välistä eroa.⁵⁶ Ensimmäisen kirjan ilmestymisaikaan pinnalla ollut, todellista pelkoa suurissa ihmisjoukoissa aiheuttanut kuvasto olisi ollut liian radikaalia nostaa esiin myös *true crime* -kirjallisuudessa. 2000-luvulla taas saatananpalvontapaniikki oli jo laantunut, joten myös tätä sivuavaa termistöä saattoi käyttää vapaammin saamatta osakseen yleisön paheksuntaa ja lietsomatta joukkohysteriaa. Toisessa Graysmithin teoksessa on sivumennen tuotukin esiin mahdollisuus siitä, että Zodiac olisi kuulunut saatananpalvontakulttiin: vaikkei vuoden 2002 kirjassakaan aiheesta ole kuin maininta, ei ensimmäisessä kirjassa ole tuotu esiin koko ajatusta.⁵⁷

Mielenkiintoista on, että vuoden 1986 kirjassaan Graysmith nostaa esiin myös näkemysten, jonka mukaan Zodiacin aivot olisivat vaurioituneet esimerkiksi huumausaineiden tai lääkkeiden käytön seurauksena tai tämän persoonallisuus olisi ollut jakautunut.⁵⁸ Myös myöhemmin teoksissaan hän viittaa Zodiaciin esimerkiksi mielipuolena ja hulluna, jopa psykoottisena: ”Zodiac, psykoottinen rajatapaus, saattoi ilmetä muille hallittuna ja tyyneenä, jopa kunnollisena”⁵⁹, mikä sinällään on erikoinen näkökulma samaan aikaan huippuälykkäänä pidettyyn henkilöön. Toisaalta ajatuksella on perusta psykopatologiassa tutkimuksessa: erityisesti aivojen frontaalilohkon, jolla on keskeinen osa muun muassa emootioiden säätelyssä ja impulssikontrollissa, vaurioiden ja antisosiaalisen

---

⁵⁵ Gixti 1995, 91–92.

⁵⁶ Bromley 1991, 49.

⁵⁷ Graysmith 2002, 144.

⁵⁸ Graysmith 1986, 132; Graysmith 2002, 339.

⁵⁹ ”Zodiac, a borderline psychotic, might appear as well controlled and calm, even reasonable.” Graysmith 2002, 258.

käyttäytymisen yhteyttä on tutkittu paljon jo vuosikymmenten ajan saamatta kuitenkaan yksiselitteistä vastausta.⁶⁰ Monen sarjamurhaajan tiedetäänkin saaneen jonkinlaisen trauman päänsä etuosiin: Albert Fish putosi nuorena kirsikkapuusta, Andrei Tšikatilo syntyi vesipäänä ja John Wayne Gacy, Henry Lee Lucasin ja Ed Geinin tiedetään kärsineen päähän aiheutuneesta iskusta nuorella iällä.⁶¹ Graysmithin Zodiac näyttäytyy tyypillisesti psykopaattisena – ajoittain myös psykoottisena – hahmona, joten psykopatiatutkimuksella on saattanut hyvinkin olla vaikutusta Zodiac-kuvan luomisessa. Esimerkiksi Cleckleyn vuonna 1950 julkaistu tutkimus oli vielä 1980-luvulla keskeinen osa silloin vielä kapeaa psykopatiatutkimuksen kenttää.⁶² Vaikkei Zodiacin todellisesta psykopatiasta pystytä mitään sanomaankaan, on psykopatiakeskustelulla ollut selkeä vaikutus siihen, millaiseksi Zodiacin hahmo on muotoutunut.

Graysmith siis luo kiinnostavalla tavalla lomittain sekä älykkyydeltään yliveraisen että häiriintyneen, todellisuudentajultaan järkkyneen ja mahdollisesti aivovaurioita läpi käyneen Zodiacin kuvia. Vuosien kuluessa Zodiaciin liittyvä sanasto on myös muuttunut rohkeammaksi ja räikeämmäksi: siinä missä vuoden 1986 kirjan kieli on vielä kohtuullisen asiapitoista, on vuonna 2002 teksti tyyliltään huomattavasti värikkäämpää. Tämä kytkeytyy muun muassa muuttuneeseen väkivallasta puhumisen tapaan mediassa ja populaarikulttuurissa sekä yhteiskunnallisten pelkojen painopisteen muuttumiseen. Graysmithin Zodiac on mystinen, älykkyydessään miltei yliluonnollinen hahmo, joka rinnastuu etenkin jälkimmäisessä kirjassa kauhuelokuvien antisankareihin pysäyttämättömänä, kaikkivoipana ja puhtaan pahana hahmona.

2.2. Peluri

*I feel it in my bones, you ache to know my name. And so I'll clue you in...
But why spoil the game!*⁶³

Huippuälykön stereotyyppiin liitetään tyypillisesti matemaattisen lahjakkuuden ja kenties klassisen musiikin lisäksi shakki, pelien kuningas. Populaarikulttuurin laskelmoiva

---

⁶⁰ Ks. esim. Kandel & Freed 1989 ja Brower & Price 2001.

⁶¹ LaBrode 2007, 155.

⁶² Ks. esim. *Psychopathy – What is Psychopathy?* sähköinen lähde.

⁶³ Zodiacin nimissä toimittaja Paul Averylle lähetetty Halloween-kortti. Graysmith 1986, liite 7.

rikollisnero pelaa pelejä niin poliisilla kuin uhreillaankin, suunnittelee hämähäkiä suuntaan ja toiseen ja kehittää mielessään juonenkäännteitä, joissa vain mestarisalapoliisi pysyy perässä. Tässä alaluvussa keskityn tarkastelemaan sitä, miten Graysmith luo pelijä pelaavan ja siitä nauttivan Zodiacin kuvaa kirjoissaan. Lähestyn asiaa muun muassa rikostutkimuksen kehityksen ennakoinnin ja poliisitutkimuksen vaiheiden laskelmoinnin kautta suhteessa ajan laajempaan rikollis- ja psykopaattikuvaan.

Yhteyden näkeminen shakkipelin ja sarjamurha-aallon välillä ei välttämättä tule kaikille luonnostaan, mutta Graysmith luo eheän ja luontevan kuvan seuraavia siirtojaan pohtivasta intellektuellista, jonka jälkeen jää uhrattujen nappuloiden – tässä tapauksessa ammuttujen ja puukotettujen nuorten – vana. Graysmith myös käyttää Zodiacin toimintaan liittyen termiä ”ulkoilmashakki” – samaa sanavalintaa on kuitenkin käytetty Arthur Leigh Allenin suosikkielokuvassa *Zaroffin koirat*, joten shakkivertaus ei välttämättä tule suoraan kirjailijalta.⁶⁴ Valinta nostaa vertaus teoksessa esiin kuitenkin lienee Graysmithin itsenäinen päätös.⁶⁵ Graysmithin näkemyksen mukaan Zodiacin toiminta ja erityisesti hänen jättämänsä kirjeet olivatkin täynnä eri tahoille suunnattuja suorja ja epäsuoria vihjeitä tämän identiteetistä ja tulossa olevista rikoksista.⁶⁶ Graysmith näkee tällaisen vastavuoroisuuden keskeisenä osana Zodiacin murhapeliä: murhaaja antaa vihjeitä, joita kiinnostuneet yrittävät ratkoa ennen kuin tämä tekee jälleen seuraavan siirron. Teksteistä ei ole vaikea havaita myöskään Graysmithin omaa suhtautumista Zodiacin toimintaan. Kyseessä on paitsi murha myös haaste, hännäkö kutsu liittyä peliin, jonka palkintona on murhaajan henkilöllisyys. Sama tematiikka toistuu niin ensimmäisessä kuin toisessakin kirjassa: ”se [Zodiacin toimintatapa] on viesti: ’Nappaa minut, jos pystyt siihen.’”⁶⁷

Peli vaatii myös alustan. Poliisitutkimukset ja Graysmith ovat yhtä mieltä siitä, että Zodiac on tehnyt suuren pohjatyön murhiensa maantieteellisessä suunnittelussa tai, mikä on kummankin tahon mielestä todennäköisempää, kulkenut murhaamassa omalla silloisella tai aikaisemmalla kotiseudullaan. Näkemystä tukee se, että esimerkiksi Foxin ja Levinin tutkimuksen mukaan sarjamurhaajilla on harvoin edes mahdollisuutta mat-

---

⁶⁴ *Zaroffin koirat* eli *The Most Dangerous Game* (1932) on Richard Connellin novelliin perustuva kauhu-seikkailuelokuva, jossa rikas metsästäjä päätyy viidakkoarealle metsästäämään eläinten sijaan ihmisiä.

⁶⁵ ”Outdoor chess”, Graysmith 2002, 133.

⁶⁶ Esimerkiksi Zodiacin uhkaus ampua koululaisia kirjeessä 31.10.1969.

⁶⁷ “--- it’s ‘Catch me if you can’ ---”. Graysmith 2002, 377. Ks. esim. Graysmith 1986, 48 ja Graysmith 2002, 42.

kustaa pitkiä matkoja uhriensa perässä, toisin kuin modernissa sarjamurhaajakeskustelussa usein virheellisesti oletetaan.⁶⁸ Graysmithin ajatusten mukaan Zodiac käytti tietoisesti tämän kotikenttäedun hyväkseen ja valmisteli pelinsä juuri tälle alustalle sopivaksi:

Tappaja iski mielellään hallinnollisesti epäselvillä alueilla – eri osavaltioissa, rajaseuduilla ja ei-kenenkään-maata olevilla erämailla. Hän laski sen varaan, että vierekkäiset laitokset toimivat toisiaan vastaan, eivät informaatiota jakaen – mitä enemmän, sitä parempi. Kyseessä oli iso tapaus, kilpailuhenkinen tutkimus. Kaikki tahtoivat siitä palan. Jutun ratkaisijasta tulisi mestarietsivä. Zodiac valtavine egoineen luotti siihen, että tutkivien poliisien egot mahdollistaisivat hänen tappavan työnsä jatkamisen.⁶⁹

Lainauksesta on selvästi nähtävissä, kuinka voimakas Graysmithin näkemys pelejä pelaavasta Zodiacista on: ihmisshakkimestari ennakoi vastustajan liikkeitä, otti taktisia riskejä ja sai ne kannattamaan. Poikkeuksellinen lahjakkuus etenkin shakkipelin tai keksintöjen saralla onkin usein liitetty ”sairaaseen”, tasapainoltaan järkkyyneeseen sielunelämään.⁷⁰ Strategisen nerouden ja ihmismielen synkän puolen välinen kytkös on pitkään vaikuttanut kulttuurinen rakennelma, jolla selitetään ja muovataan eksentrisen nerouden stereotyyppiä. Esimerkiksi psykiatri Ernst Kretschmer on jo 1930-luvulla esittänyt, että kaikissa neroissa on vaihteleva määrä psykopaattista ainesta tai jopa demonisuutta, joka sinällään mahdollistaa taktikoinnin, erityislaatuisen luovuuden ja menestymisen, mutta toisaalta ohjaa kyseisten erityisyksilöiden käytöstä ja sosiaalisia suhteita.⁷¹ Tässä mielessä myös Zodiac, erityisesti Graysmithin luoma kuva hänestä, on mahdollista nähdä neroilmiön modernina kulttuurisena ilmentymänä.

Zodiac oli Graysmithin mielestä aina tietoisesti askeleen – tai usein parikin – edellä poliisia. Useassa kohdin kirjojaan Graysmith rakentaa kuvaa nurkan takana väijyvistä Zodiacista, joka katsoo taaksepäin poliisin harhailua ja laskelmoi tulevaisuutta pitkälle: Graysmithin näkemyksen mukaan niin murhat, poliisitutkinta kuin kirjeetkin olivat Zodiacille osa monimutkaista peliä, johon kuului olennaisesti valtakamppailu, vihjeiden

---

⁶⁸ Fox & Levin 2005, 40–41.

⁶⁹ ”The killer preferred to strike in zones of confused jurisdiction – different counties, on borderlines, and in unincorporated wilderness areas. He counted on adjoining departments working against each other, not sharing information – the more the merrier. It was a big case, a competitive investigation. Everyone wanted a piece of it and whoever solved it would be the Ace of Detectives. Zodiac, with his huge ego, counted on the egos of policemen to allow him to continue his deadly work.” Graysmith 2002, 62.

⁷⁰ Koskinen 2006, 14–15.

⁷¹ Kretschmer (1931) 2007, passim. esim. 16–17.

antaminen ja vastustajan hännääminen.⁷² Hyvänä esimerkkinä tästä toimii vuonna 2002 tehty DNA-tutkimus, jossa verrattiin Graysmithin pääepäilty Arthur Lee Allenin näytettä erään Zodiac-kirjeen postimerkin kääntöpuolen sylkinäytteeseen – kyseessä ei ollut sama henkilö.⁷³ Graysmith kuitenkin uskoo, ettei kyseessä ole likimainkaan varma epäillyn poissuljenta:

Zodiac, ottaen huomioon hänen kemian tuntemuksensa, olisi tuskin edes 1960-luvun lopussa tai 1970-lvuun alussa ollut niin typerä, että hän olisi nolaissut kirjekuorta tai postimerkkiä.⁷⁴

Vaikka vielä Zodiacin aktiivikautena DNA-tutkimus oli varsin lapsenkengissään, pitää Graysmith täysin mahdollisena sitä, että murhaaja on ennakoanut rikostutkinnassa tapahtuvan kehityksen.⁷⁵ Sylkeä on kylläkin käytetty rikostutkinnassa jo 1900-luvun puolestavälistä lähtien, mutta vähäisten tutkimustekniikoiden vuoksi siitä on pystytty erittelemään pelkästään veriryhmä, amylaasityyppi⁷⁶ ja joitakin harvinaisia sairauksia. Sylkinäytteellä ei siis ole ollut juuri rikostutkinnallista hyötyä, jollei käytössä ole ollut myös saman epäillyn veri- tai spermanäytettä: tällaisessa tapauksessa vertaaminen olisi ollut täysin mahdollista, ja tekijästä olisi ollut mahdollista saada tietoja.⁷⁷ Zodiacista jääneet rikostekniset todisteet olivat kuitenkin erittäin rajoitettuja, eikä esimerkiksi kaikkia sormenjälkiä ole pystytty varmistamaan saman ihmisen jättämiksi. Graysmith luottaa teksteissään vahvasti siihen, että Zodiac osaa ennakoida vastustajiensa liikkeet ja arvioida riskitekijät pitkänkin ajan päähän. Graysmith toteaaakin myöhemmissä haastatteluissaan, että kirjekuori on hyvin todennäköisesti tullut tutkimuskelvottomaksi poliisien arkistoissa, se on saatettu vaihtaa ja myydä alkuperäinen esimerkiksi sarjamurhaajamemorabiliaksi – ”murderabilia” on hyvin suosittua ja taloudellisesti kannattavaa – tai merkille tapahtua jotakin muuta, mikä on vaikuttanut siitä saatavan DNA-näytteen luotettavuuteen.⁷⁸

---

⁷² Graysmith 1986, 218–219.

⁷³ Weiss 2002, sähköinen lähde.

⁷⁴ Graymith 2002, 379.

⁷⁵ FBI on avannut oman DNA-tutkimuksia tekevän laboratorionsa vuonna 1989. Lander 1991, 810. DNA-tutkimusten tekeminen vuosikymmeniä vanhalle todistusaineistolle on kuitenkin tullut mahdolliseksi vasta vuosituhaten taitteessa.

⁷⁶ Syljen entsyymi, joka pilkkoo tärkkelystä ja jota on olemassa kahta eri tyyppiä ihmisestä riippuen. Virkler & Lednev 2008, 9–11.

⁷⁷ *ibid.*

⁷⁸ Esimerkiksi John Wayne Gacyn maalauksia on myyty yli 10 000 dollarin kappalehinnalla ja Unabomberina tunnetun Ted Kaczynskin täyttämä muistikirja yli 40 000 dollarilla. Stone 2007, sähköinen lähde; Dobuzinskis 2011, sähköinen lähde; Breslau 2007, sähköinen lähde.

On tärkeää pitää mielessä, että Zodiac-kuvan luomisen lisäksi Graysmith kirjoituksiltaan myös ohjaa älykkökuvan muotoutumista. Fiktio ja fiktiivistä lähestyvän materiaalin kautta tuotetaan ja ylläpidetään kulttuurisia stereotyyppioita, jotka taas heijastuvat vahvasti arkitodellisuuden käsityksiin.⁷⁹ Toisaalta myös tieto- ja tutkimuskirjallisuus on epäilemättä ohjannut Graysmithin kokemuksia Zodiacista: esimerkiksi Cleckleyn vuoden 1950 psykopatiatutkimuksella, jossa psykopaattien manipuloivuutta ja taipumusta pelaamiseen tuodaan esiin ensimmäisiä kertoja psykopatiatutkimuksen kentässä, on epäilemättä ollut vaikutuksensa siihen, millainen Graysmithin Zodiacista muotoutui.⁸⁰ Todellisuus, kirjallisuus ja muu populaarikulttuuri siis muovaavat osaltaan kaikki toisiinsa, ja toisaalta kirjallisuuden sisällä tieto- ja kaunokirjallisuus ovat jatkuvassa vuorovaikutuksessa.

Pelejä pelaava, mystinen Zodiac on siis monimutkainen yhdistelmä tieteen, populaarikulttuurin ja tosielämän tapahtumien ominaisuuksia ja diskursseja toisiinsa sekoittuneina: antisankari, joka osaa ennakoita vastustajansa liikkeitä ja kehittää omaa taktiikkaansa niin pitkälle, että välttyy kaikilta poliisien verkoilta. Tämänkaltainen sarjamurhaajakuva sopii myös aikalaisnäkemykseen siitä, millainen psykopaatti on: manipuloiva, älykäs pelaaja, joka tahtoo vain voittaa, ja on valmis uhraamaan mitä tai kenet tahansa kilpailun tiimellyksessä. Zodiacille peli on murhaamista ilman, että kukaan pystyy sitä estämään, pelinappuloita niin uhrin, poliisi kuin lehdistökin ja vastustajia kaikki, jotka häntä yrittävät estää: yliluonnollisen taitava ennakoija pystyy kuitenkin arvioimaan vastustajansa liikkeitä ja toimimaan niin, että peli jatkuu.

---

⁷⁹ Heinonen 2014, 269.

⁸⁰ Cleckley 1950 (2015) passim., esim. 358.

3. LUOVA ÄLYKKÖ

3.1. Taiteilija

*The death machine is all ready made.
--- I shall describe my masterpiece to you.⁸¹*

Kolmannessa luvussani paneudun siihen, miten Graysmith kuvaa Zodiacin luovana taiteilijanerona. Teksteissä korostuu yleisen taiteilijuuden lisäksi erityisesti verbaalinen lahjakkuus ja Zodiacin lukuisten salakirjoitusten laatimisen vaatima luova kyvykkyys. Pohdin taiteilijan identiteetin rakentumista ja rakentamista sekä sitä, millainen yhteys luovan älykkyuden ja järkkyneen mielen välille on kulttuurissa ja tieteessä luotu.

Maanisuus, depressiivisyys ja muutoin poikkeuksellinen mielenmaisema on liitetty antiikin ajoista lähtien taiteilijuuteen ja inspiraatioon.⁸² Luoville neroille ja suurmiehille on sallittu sellaisiakin ominaisuuksia ja valintoja, jotka olisivat ”tavalliselle ihmiselle” täysin epähyväksyttäviä tai sairaita.⁸³ Cleckley toteaaakin, että suurmiehille tällainen erikoinen, tuomittavissa oleva käytös ”tuntuu olevan enemmän sääntö kuin poikkeus” – yleensä tällainen käytös ei kuitenkaan ole suoraan kytköksissä psykopaattisuuteen.⁸⁴ Tunne-elämän häiriintyneisyys näkyy vahvasti myös Graysmithin tekstissä: ”Zodiac (seksuaalisadisti) saavutti seksuaalisen nautintonsa kiduttamalla ja tappamalla, koska väkivalta ja rakkaus ovat toivottomasti kietoutuneet toisiinsa ja sekoittaneet hänen mielensä”⁸⁵ ja ”Zodiacin tunteet olivat yhtä kieroutuneita kuin DNA-ketju – hänelle väkivalta oli rakkautta; rakkaus väkivaltaa”⁸⁶. Tällainen järkkyneen sielunelämän ja tunteiden vääristyneisyyden korostaminen on tyypillistä neropuheen retoriikkaa, ja korostuu erityisen vahvana etenkin Graysmithin jälkimmäisessä teoksessa. Nerouteen ja sen kieroutuneeseen mielenmaisemaan on liitetty vahvasti myös luovuus ja individualismi.⁸⁷ Etenkin 1800-luvun jälkeen on vahvistunut ajatus siitä, että nero on vallankäyt-

---

⁸¹ ”Death machine”-kirje *San Francisco Chronicle*lle 9.11.1969. Graysmith 1986, 124.

⁸² Johannisson 2009, 34.

⁸³ Koskinen 2006, 14–15 ja 30.

⁸⁴ Cleckley (1950) 2015, 328–329.

⁸⁵ Zodiac (a sexual sadist) achieved his sexual pleasure by torturing and killing because violence and love are hopelessly intertwined and confused his mind.” Graysmith 1986, xi.

⁸⁶ ”Zodiac’s emotions were as tangled as a strand of DNA – violence to him was love; love was violence.” Graysmith 2002, 215–216.

⁸⁷ Koskinen 2006, 11.

täjien ja tavanomaisen älymystön normeista poikkeava, vallitsevia oloja vastustava erityislaatuinen yksilö. Tällaiselle henkilölle myös sallitaan usein asioita, jotka tavalliselta ihmiseltä kiellettäisiin.⁸⁸ Tithecottin mukaan nykykulttuurin rakentama kuva korkean älykkyysosamäärän murhaajanerosta kuvastaakin tarvetta nähdä sarjamurhaaja yhteiskunnan ylä- ja ulkopuolella olevana, osin ihailtavakin hahmona, joka vaatii ja lunastaa henkilökohtaisen vapautensa äärimmäisellä tavalla. Toisaalta kysymys individualismista liittyy myös sarjamurhaajuuden syihin: onko Zodiac yksilöllisyytensä pitkälle vievä henkilö vai sairaan yhteiskunnan synnyttämä tuote? Yksilön ja yhteiskunnan suhteen teemat rikollisuudessa olivat etenkin 1980-luvulla selkeästi esillä, kun syyntakeettomuuteen vetoaminen yleistyi Tithecottin mukaan räjähdysmäisesti.⁸⁹ Graysmithin mukaan Zodiacin kaltaista rikollista ei kuitenkaan voitaisi määrittää oikeudellisessa mielessä syyntakeettomaksi. Tätä voidaan pitää jonkinlaisena osoituksena Graysmithin luottamuksesta Zodiacin vakauteen ja älykkyyteen, vaikka myöhemmin Graysmith viittaakin tähän esimerkiksi psykoottisena.⁹⁰

Graysmithin Zodiac on paitsi päättelijänä myös taiteilijana perfektionisti, joka rakastaa yksityiskohtia. Kirjeissä ja salakirjoituksissa ei ole oleellista pelkästään sisältö, vaan myös esimerkiksi paperi, jolle tekstit on kirjoitettu, oli murhaajalle oleellista.⁹¹ Toimittaja Paul Averylle 27.10.1970 lähettämänsä Halloween-kortin Zodiac oli valmistanut muokkaamalla valmista korttipohjaa esimerkiksi luurankokoristein ja kirjoituksin. Kuitenkin Graysmith korostaa etenkin jälkimmäisessä teoksessaan Zodiacin kyvyttömyyttä luoda uutta:

Zodiac saattoi olla voimakas, älykäs ja erityislaatuisen tappava, mutta häneltä puuttui aina ainutlaatuisuutta. Asu, aseet, motiivit, salakirjoitusten symbolit – hän muovasi persoonansa itsensä ulkopuolisista asioista, lähinnä elokuvista.⁹²

On mielenkiintoista, kuinka ristiriitaisesti Graysmith siis suhtautuu Zodiacin luovuuteen. Hän ei myöskään tunnusta luovuudeksi eri lähteistä kopioitujen asioiden ja omi-

---

⁸⁸ Ks. esim. Koivisto (2002) 2003, 265.

⁸⁹ Tithecott 1997, 34, 148.

⁹⁰ Graysmith 2002, 196.

⁹¹ Graysmith 1986, 202.

⁹² “Zodiac might be powerful, intelligent and extraordinarily deadly, but he had always lacked originality. From costume to weapons to motive to code symbols, he drew his persona from outside himself – mostly from films.” Graysmith 2002, 245.

naisuuksien liittämistä yhteen uudeksi, omintakeiseksi kokonaisuudeksi, vaan pitää tätä prosessia ilmeisen mekaanisena, mielikuvituksettomuutta ilmentävänä toimintana. Kuitenkin erityisesti 2000-luvun populaarikulttuurissa on yleistynyt tapa, että taiteentekijät kertovat suoraan saavansa voimakasta innoitusta muiden teoksista, jopa kopioivansa asioita ja elementtejä.⁹³ Lainopillisesti on keskusteltu tyyllitellyn, uutta luovan kopioinnin tekijänoikeudellisesta ongelmasta, ja jo 1980-luvulla on painotettu niin luonnon kuin toisten taideteostenkin jäljittelyn aseman tunnustamisen tärkeyttä.⁹⁴ Vaikka Graysmithin varhaisemmassa Zodiac-teoksessa ei ole yhtä selviä kannanottoja murhaajan mielikuvituksettomuudesta kuin vuoden 2002 teoksessa, ei kirjassa ole myöskään suoraan puhuttu Zodiacin luovuudesta. Graysmithille ”Zodiacin mielikuvitus oli populaarikulttuurin orja”.⁹⁵ Kaikesta huolimatta Graysmith käyttää Zodiacista termiä ”taiteilija” vuoden 2002 kirjan esipuheessaan.⁹⁶

Kirjoissaan Graysmith tuo myös esiin mahdollisuuden siitä, että Zodiac on asetellut uhriensa ruumiit tietyllä tavalla osana jonkinlaista rituaalia.⁹⁷ Kirjailija hämmästelee etenkin jälkimmäisessä kirjassaan sitä, kuinka Zodiac on osannut vihjepuheluissaan poliisille kuvailla niin tarkasti uhrien asennot ja vaatetukset. Kaikki murhiin liittyvä on peräisin murhaajan kädestä, uhrit ja ympäristö ovat pikemminkin passiivisia objekteja, taiteenteon välineitä, kuin aktiivisia, asioihin vaikuttavia toimijoita. Rikoskirjallisuudelle onkin ollut jo 1800-luvun romantiikasta asti tyypillistä esittää murha eräänlaisena performatiivisen taiteen äärimmäisenä ilmenemismuotona, rikollisneron erityislaatuisten aivojen ihailtavana mutta järkyttävänä tuotteena – samoihin aikoihin on myös hullun neron stereotyyppi vakiintunut kirjallisuuteen.⁹⁸ Esimerkiksi Foucault on nostanut tutkimuksissaan esiin ajatuksen siitä, miten hänen 1700-luvun loppuun ajoittamansa laajamittainen ja nopea muutos väkivallassa ja asenteissa, ”sadistinen käänne”, mullisti koko länsimaalaisen mielikuvituksen.⁹⁹ Toisaalta taas sadistisuus voidaan nähdä kulttuurisen ilmiön sijaan keinona vahvistaa tekijän maskuliinisuutta: esimerkiksi Sigmund Freud, joka on ollut etenkin populaarikulttuurissa näkyvimpiä psykologeja aivan 1900-

---

⁹³ Esimerkiksi elokuvaohjaaja Quentin Tarantino on kertonut Empire-lehdelle vuonna 1994 antamassaan haastattelussa käyttävänsä paljon muiden ohjaamien elokuvista ”varastamia” elementtejä. Ks. esim. Sokol 2016, sähköinen lähde.

⁹⁴ Ks. esim. Kozlowski & Yapel 1980, 25 ja Bartow 2004, 77.

⁹⁵ Graysmith 2002, 274.

⁹⁶ *ibid.* x.

⁹⁷ Graysmith 1986, 250.

⁹⁸ Ks. esim. Moldenhauer 1968, *passim.*; Pietikäinen 2013, 85.

⁹⁹ Foucault (1965) 1988, 210.

luvun loppupuolelle asti, on kirjallisuudessaan korostanut masokismin feminiinisyyttä näin liittäen sadismin maskuliinisuuteen.¹⁰⁰ Toisaalta Zodiac ei myöskään sovi perinteiseen maskuliinisuuden kategoriaan, johon nerouden, luovuuden ja taiteilijuuden eri ilmenemismuodot on yleisesti liitetty. Esimerkiksi sukupuolimarginaaleille ei ole nerokuvassa jäänyt juurikaan tilaa.¹⁰¹ On siis mahdollista, että Zodiacin epäsovinnainen asettuminen perinteiseen maskuliiniseen kategoriaan on aiheuttanut Graysmithille ristiriitoja nimenomaan sarjamurhaajan luovan älykkyyden käsittelemisessä.

Yksin oleminen ja erakkous liitetään taiteilijuuteen hyvin voimakkaasti, mutta myös psykopaatit ja sarjamurhaajat ovat usein sosiaalisesti varsin eristyneitä. Vaikka osalla sarjamurhaajista onkin perhe ja he voivat olla yhteisöjensä kiinteitä osia, on monilla taipumus pudota sosiaalisten yhteisöjen ja verkostojen ulkopuolelle tahtomattaan tai tahallisesti.¹⁰² Cleckleyn mukaan sosiaalista syrjäytyneisyyttä voi psykopaateilla olla esimerkiksi sitoutumisvaikeuksien, riippumattomuuden tarpeen ja arvaamattoman käytöksen vuoksi.¹⁰³ Aktiivisen valinnan lisäksi erakoituminen voi toimia myös psyykkisenä puolustuskeinona, sublimaationa: ihminen, jolle sosiaalisten suhteiden luominen ja ylläpitäminen on vaikeaa, saattaa itsearvostustaan lisätäkseen asettaa itsensä sellaiseen marginaaliin, jossa tällainen käytös on sosiaalisesti hyväksytympää.¹⁰⁴ Näin ollen erakon kategoriaan asettumisessa voi olla kyse myös vallankäytöstä. Myös Graysmithin teksteissä viitataan Zodiacin yksinäisyyteen, jonka murhat läpäisevät.¹⁰⁵ Graysmith siis näkee murhat yhtenä keinona, jolla Zodiac siirtää itsensä yksinäisen kategorian ulkopuolelle.

Graysmith kertoo vuoden 1986 teoksessaan, että 11.10.1969 paikalle ensimmäisenä tulleet kaksi poliisia olivat pitäneet murhapaikkaa tavallisena, amatööriäisenä ja varsin epäonnistuneena taksiryöstöyrityksenä, jonka seurauksena kuljettaja oli kuollut. Kun Zodiac kolme päivää myöhemmin ilmoitti olevansa murhan takana, suhtautuminen koko tapaukseen muuttui.¹⁰⁶ Veriteosta vastuussa olevan murhaajan paljastuminen muutti kuvan, joka tapahtumista kokonaisuudessaan saatiin. Samankaltainen tapa arvottaa asi-

---

¹⁰⁰ Gearhart 1995, luku I, sähköinen lähde.

¹⁰¹ Hapuli & Leskelä-Kärki 2005, 74.

¹⁰² Esimerkiksi John Wayne Gacy oli arvostettu yrittäjä, joka teki vapaaehtoistyötä ja oli asuinalueensa ihmisten arvostuksessa. Gacy oli myös kahdesti naimisissa ja sai lapsia.

¹⁰³ Cleckley (1950) 2015, 379–380.

¹⁰⁴ Freud 1992, 52.

¹⁰⁵ Graysmith 1986, 256; Graysmith 2002, 404.

¹⁰⁶ Graysmith 1986, 89 ja 102–103.

oita tekijän kautta koskee myös taidetta: esimerkiksi sama maalaus nähdään erilaisena, samasta runosta löydetään erilaista symboliikkaa tai lahjattomuus muuttuu surrealismiksi sen mukaan, kenen käsialaa teos on.¹⁰⁷ On kiinnostavaa huomata, että samankaltainen lähestymistapa koskee sekä taideteoksia että murhia: huolimattomuudesta tulee ylimielisyyttä ja virheistä vihjeitä, kun rikos liitetään nimekkääseen tekijään. Saman ilmiön eri puoli on nähtävissä murhaajan sukupuoleen liittyvissä kysymyksissä – naismurhaaja koetaan sadistisemmaksi kuin mies, joka on tehnyt täsmälleen samat murhat samoista syistä.¹⁰⁸

Graysmithin näkemyksen mukaan siis Zodiac ei ole luova nero, vaikka hän onkin kehittänyt itselleen omintakeisen hahmon ja tavaramerkin yhdistelemällä erilaisia populaarikulttuurin ominaisuuksia. Graysmith kritisoi kummassakin teoksessaan Zodiacin mielikuvituksettomuutta, eikä luova älykkyys saa Graysmithin Zodiac-kuvassa juurikaan asemaa. Zodiaciin kuitenkin liitetään luovan taiteilijaneron ominaisuuksia esimerkiksi erakkouden kautta, mutta mahdollisesti hänen marginaaliasemansa vuoksi suhtautuminen on muuten ristiriitaista. Kuitenkin erilaiset taiteilijuuden alalajit, joihin perehdyn tarkemmin seuraavissa alaluvuissa, ovat vahvasti läsnä ja tunnustettuina Graysmithin Zodiac-kuvassa. Graysmithin Zodiac sijoittuu selkeästi epävakaa ja eksentrisen luovan neron arkkityypin laitamille, pieneen ja väkivaltaiseen taiteilijanerojen marginaaliin.

3.2. Verbaalinen nero

*This is the Zodiac speaking I wish you a happy Christmass [sic].
The one thing I ask of you is this, please help me.¹⁰⁹*

Joulukuun 20. päivänä vuonna 1969 lakimies Melvin Bellille saapui kirje Zodiac Killeriltä. Kirjeessä murhaaja pyysi, että hänet pysäytettäisiin, jotta enemmiltä uhreilta vältytään. Graysmithille Zodiacin tarkoitus on selvä: murhaajan avunpyynnöt ovat puhtaan ironisia, eikä sarjamurhaaja tosiasiaassa halua kuin leikitellä Bellin ja poliisien kus-

---

¹⁰⁷ Heinonen 2014, 256.

¹⁰⁸ Cameron & Frazer 1978, 23-24.

¹⁰⁹ Zodiac Killerin kirje asianajajakuuluisuus Melvin Bellille 20.12.1969. Graysmith 1986, 127.

tannuksella.¹¹⁰ Tässä alaluvussa tarkastelen sitä, millä tavoin Graysmithin Zodiac käyttää kieltä kommunikaation, valtapelin ja luovuuden välineenä. Käsittelen Graysmithin käsitystä Zodiacin verbaalisesta älykkyydestä muun muassa kirjoitusvirheiden, emootioiden välittymisen ja tämän omintakeisen kirjoitustyylin kautta.

Joulukuun 1969 kirjeen lisäksi myös muissa yhteydenotoissaan Zodiac näyttäytyy ironiaa ja sarkasmia viljelevänä hahmona. Leikittelevä ja kaksoismerkityksiä sisältävä kieli on Graysmithin mukaan yksi Zodiacin keino härnätä poliisia puhtaan kommunikatiivisen motiivin lisäksi. Zodiacin teksti on Graysmithin näkemyksen mukaan monitasoista, hiottua ja harkittua – kaiken kaikkiaan hyvin verbaalisesti älykstä. Kuitenkin verbaalinen erityislahjakkuus ja esimerkiksi psykopatia eivät nykytietämyksen mukaan kytkeydy toisiinsa: psykopaattitesteissä korkeat pisteet saaneet ovat ennemminkin verrokkejaan heikompia verbaalisen älykkyydosamäärän puolella. Karismaattisuuteen tällä taas ei tiedetä olevan vaikutusta.¹¹¹ Zodiacin oletettu verbaalinen älykkyyys näkyy myös Graysmithin tavassa ajatella, että kaikki kirjeissä on tarkoituksellista, virheitä ja epä johdonmukaisuuksia myöten. Kirjeet ja salakirjoitukset ovat ”tappajan mieluisin välikappale”¹¹², murhaajalle mieluisin tapa kommunikoida. Esimerkiksi kirjeiden helpouteen, heikkoon jäljitettävyyteen tai yleisyyteen ei kirjoissa oteta kantaa. Esimerkiksi yhdysvaltalainen kirjallisuudentutkija Richard Brodhead korostaa, että kirjoittaminen tapahtuu aina kiinteästi tietyssä kulttuurisessa ja historiallisessa ympäristössä, joten niin Zodiacin teksti kuin Graysmithinkin kirjoitukset ovat vuorovaikutuksessa syntyäikansa ja -kulttuurinsa sekä niihin kytkeytyvien sosiaalisten ja yhteiskunnallisten verkostojensa kanssa.¹¹³

Graysmithin ajatusmallin mukaan Zodiacin kirjeet ja niiden omintakeinen kirjoitustyyli ovat yksi keskeinen syy sille, että Zodiac on vakiinnuttanut asemansa miltei myyttiseen asemaan nousseiden sarjamurhaajien joukossa. Tällainen lähestymistapa on erityisen vahva vuoden 2002 teoksessa – kun aikaa on kulunut ja Zodiacin asema varmistunut, on myös kirjailijan ollut helpompaa löytää syy-seuraussuhteita murhaajan osakseen saaman maineen ja tämän toiminnan välillä. Verratessaan vuoden 2002 kirjassaan Zodiac

---

¹¹⁰ Graysmith 2002, 10.

¹¹¹ DeLisi et al. 2010, 171.

¹¹² [“It would arrive by] letter, the killer’s chosen medium.” Graysmith 2002, 6.

¹¹³ Brodhead 1993, 8–9.

Killeriä vuosina 1978–1995 Yhdysvalloissa kirjepommeja käyttäneeseen terroristi Unabomberiin¹¹⁴ Graysmith kirjoittaa:

Unabomberin omat sanat tarjoavat suurimman eroavaisuuden [Unabomberin ja Zodiacin välillä]. Hänen manifestinsa on sävyltään latteaa, mielikuvi-
tukseton. Missä ovat Zodiacin nerokkaat sanankäänteet ja kuvasto, joka
kauhistuttavuudellaan onnistui sähköistämään kokonaisen kaupungin?
Kaczynskin pään sisällä oleva professori luennoi, kun taas Zodiacin värik-
kaiden ilmaisujen ja ikimuistoisen populaarikulttuurin käytön tarkoitus on
pelottaa, kiusata ja hämmentää, ei opastaa. Hänen kirjeissään on ironinen,
pureva sävy, josta virtaa melankoliaa ja jopa epätoivoa. Ne puistattavat jo-
kaista, joka lukee niitä.¹¹⁵

Siinä missä Graysmithin Unabomber on saarnaaja ja pommittaja, on Zodiac sanojen
terroristi: runoilija ja taiteilija, joka herättää koko Yhdysvalloissa kauhua taidokkaalla
kielenkäytöllään. Kirjeet ovat Graysmithille suuri osa koko Zodiacin mysteeriä, tämän
lukuisten kasvottomaksi jääneiden, Yhdysvalloissa samoihin aikoihin vaikuttaneiden
sarjamurhaajien massasta erottanut piirre.¹¹⁶ Koska Zodiac Killer ei jäänyt kiinni eikä
hänen *modus operandinsa*¹¹⁷ ollut järjestynyt, kirjeet jäivät murhaajan ainoaksi identifi-
oitumisen ja erottumisen keinoksi: murhissa niin Graysmithin kuin esimerkiksi aikalais-
lehdistönkin fokus on kiinnittynyt murhaajan itseilmaisun sijaan pikemminkin tekoihin
itseensä. Epäilemättä juuri tästä syystä Graysmith antaa Zodiacin verbaaliselle älykkyy-
delle ja tyylille kirjoissaan paljon painoarvoa. Yksilöllisyys ja individualismi ovat olleet
sekä 1980- että 2000-luvuilla etenkin yksilön vapauksia korostavassa yhdysvaltalaisessa
kulttuurissa erityisen keskeisiä, joten joukosta erottuminen on myös sarjamurhaajalle –
etenkin niin egoistiseksi koetulle kuin Zodiac – hyvin tärkeää.¹¹⁸

---

¹¹⁴ Ted Kaczynski tuli tunnetuksi Unabomber-nimellä. Muun muassa yliopistoja ja lentokenttiä terrorisoi-
nut matemaatikko aiheutti kolme kuolemaa ja vahingoitti 23 ihmistä taistellessaan omien sanojensa mu-
kaan teknologian kehitystä ja sen mukanaan tuomia ongelmia vastaan.

¹¹⁵ “The Unabomber’s own words offer the biggest difference. His manifesto’s tone is flat, unimaginative. Where are Zodiac’s clever turns of phrase and imagery frightening enough to galvanize a city? The professor in Kaczynski lectures us, while Zodiac’s colorful expressions and memorable use of popular culture are intended to frighten, bully, and mystify – not instruct. His letters possess an ironic, biting quality that overflows with melancholy, even despair. They chill anyone who reads them.” Graysmith 2002, 230.

¹¹⁶ *ibid.* 377.

¹¹⁷ *Modus operandi* tai MO on joukko ominaisuuksia, jotka määrittävät sarjamurhaajan tai muun rikok-
sentoistajan toimintaa. Se pitää sisällään esimerkiksi voitonmerkkien ottamisen, murhatavan, uhrityyppin
ja muut toistuvat käyttäytymismallit. Keppel & Birnes 2009, 2–8.

¹¹⁸ Graysmith 2002, 184; Bellah et. al. (1985) 2008, 142–144

Kirjeidensä avulla Zodiac on Graysmithin mielestä viestittänyt onnistuneesti lukuisia erilaisia tunnetiloja ja tarpeita: esimerkiksi kesäkuussa 1971 lähetetystä kirjeestä välittyvät ärsytyksen tunteet olivat aitoja Zodiacin takana olevan henkilön tunnetiloja: ”kun Zodiac oli vihainen, me saimme tuntea sen”.¹¹⁹ Vuonna 1969 Zodiac taas antoi kirjeessä tietoja syntymäpäivästään, Graysmithin mielestä totuudenmukaisia nämäkin: ”Zodiac oli tuntenut, että hän voi antaa oikean syntymäpäivänsä – joulukuun 18.”¹²⁰ Minkä vuoksi sarkastisesti apua pyytävä, poliiseilla leikittelevä sarjamurhaaja ei olisi voinut antaa väärää syntymäpäivää hämäämisen tai ilkkurisen hauskanpidon vuoksi?

Tom Linkinen korostaa, että esimerkiksi Robert Darntonin tutkimuksissa kirjoittamisen koetaan tapahtuvan kiinteästi suhteessa oletettuihin lukijoihin.¹²¹ Zodiacin kirjeet on tässäkin mielessä saatettu nähdä vastavuoroisina: lukija ja tämän tiedot, oletukset ja ajatusmallit ovat saattaneet vaikuttaa siihen, millä tavoin Graysmithin Zodiac on kirjeittänyt ja niissä tarjoamaansa tietoa käyttänyt. Graysmithin ajatuksia onkin tässä saattanut ohjata pelkkien Zodiacin kirjeiden ja tapauksen tuntemuksen lisäksi myös epäilykeisyyksyys, josta häntä onkin paljon kritisoitu: joulukuun 18. päivä oli Arthur Leigh Allenin syntymäpäivä. Toisaalta taas kirjeisiin ripotellut kirjoitusvirheet ovat olleet Graysmithin mukaan myös tarkoituksellisia ja ulkoa opeteltuja, eivät missään nimessä epähuomiossa tai tietämättömyyden vuoksi tehtyjä.¹²² Graysmithin kokemukset Zodiacin kirjallisen viestinnän aitoudesta ja suoraviivaisuudesta eivät ole kovinkaan selkeässä linjassa keskenään. Ristiriidan taustalla saattaa olla samaan aikaan Graysmithin mielessä oleva, pitkään jatkunut ajatus siitä, että kirjoittaessaan Zodiac paljasti jotakin itsestään, ja toisaalta tietoisuus siitä, ettei Zodiacin sanoihin ole luottamista.

Siinä missä Graysmith kieltää Zodiacin yleisen luovan älykkyyden, hän tunnustaa tämän verbaalisen lahjakkuuden. Kirjoitettu teksti on Graysmithin Zodiacille keino paitsi kommunikoida myös härnätä, pelata ja osoittaa omaa valta-asemaansa. Kirjeet ovat olleet murhien ohella ainut Zodiacin keino vuorovaikuttaa ympäristönsä kanssa sarjamurhaajan roolissa, minkä vuoksi Graysmith antaakin erityistä painoarvoa kirjeistä välittyville tunteille ja sävyille. Henkilöimättä jääneelle, tekotavoiltaan ja viktimologial-

---

¹¹⁹ Graysmith 2002, 230 ja 324.

¹²⁰ “Zodiac had felt comfortable in giving his actual birthday – December 18.” Graysmith 2002, 324.

¹²¹ Linkinen 2005, 61.

¹²² Graysmith 2002, 179, 211, 324.

taan hajanaiselle murhaajalle kirjeet ovat olleet ensisijainen identiteetin ja yksilöllisyyden ilmaisija Yhdysvalloissa, joissa individualismia on paljon korostettu.

3.3. Salakirjoittaja

*Like I have allways [sic] said, I'm crack proof.*¹²³

Robert Graysmith on esimerkiksi vuoden 1986 kirjassaan kertonut, että alun perin Zodiac Killerissä häntä veti puoleensa ennen kaikkea salakirjoitus: se tuntui kutsulta liittyä selvittämään tapausta.¹²⁴ Tässä luvussa keskityn siihen, millä tavoin Graysmithin Zodiac käytti salakirjoituksia yhteisön osallistajana, millaista älykkyyttä monimutkaisten salakirjoitusten tekemiseen Graysmithin mukaan vaaditaan ja kuinka niin Graysmithin kuin muun yleisönkin suhtautuminen Zodiacin älykkyYTEEN salakirjoitusten kautta on kirjojen ilmestymisajankohtien välillä muuttunut.

Graysmithin suhtautuminen Zodiacin salakirjoitukseen on kokenut täyskäännöksen vuosien mittaan. Ensimmäisessä kirjassaan Graysmith ei vielä ole kovin vakuuttunut Zodiacin kyvyistä salakirjoituksen rakentajana: ”Toisin kuin tohtori D. C. B. Marsh, joka oli Amerikan kryptogrammiyhdistyksen päällikkö, itse en ajatellut, että murhaaja on ekspertti koodeissa ja salakirjoituksissa.”¹²⁵ Tälläkin taiteen alalla Graysmith piti Zodiacia ennen kaikkea muita matkivana amatöörinä – sama ilmiö kuin muuhun Zodiacin luovaan toimintaan liittyen.¹²⁶ Kun kuusitoista vuotta myöhemmin osa salakirjoituksista oli edelleen ratkaisematta, Graysmithinkin mielipide muuttui:

Zodiac oli tehnyt siitä [tutkinnasta] henkilökohtaista härnätesään heitä [poliiseja] mestarillisilla salakirjoituksillaan – osa niistä oli niin murtamattomia, että ne saivat FBI:n, NSA:n ja CIA:n terävimmät koodinmurtajat ymmälleen.¹²⁷

---

¹²³ Zodiac Killerin *Los Angeles Times*ille 13.3.1971 toimittama kirje. Graysmith 1986, 176.

¹²⁴ Graysmith 1986, 48.

¹²⁵ ”Unlike Dr. D.C.B. Marsh, head of the American Cryptogram Association, I did not think of the murderer as an expert in codes and cipher.” Graysmith 1986, 58.

¹²⁶ Graysmith 1986, 58. Ks. käsittelyluku 3.2.

¹²⁷ Graysmith 2002, 3.

On totta, ettei edes tietokoneiden avulla ole saatu ratkaistua yhtä Zodiacin salakirjoituksesta, ”340-salakirjoitusta” – tapaus on kuitenkin edelleen pinnalla, ja esimerkiksi vuonna 2007 on tehty maisterivaiheen opinnäyteraportti Zodiacin 340-salakirjoituksen tietokoneavusteisesta analyysistä.¹²⁸ Koneellinen koodinmurto oli kehittynyt paljon maailmansotien aikana, ja esimerkiksi Enigma-salauslaitteen koodeja purettiin toisen maailmansodan aikana koneavusteisesti. 1980-luvulla kryptologiaa kehitettiin paljon muun muassa tietokoneistumisen vuoksi.¹²⁹ 2000-luvulla tehokkaampien tietokoneiden kehittäminen on muuttanut koodinmurron tarpeita ja mahdollisuuksia.

Salakirjoituksissa Graysmithia kiehtoi ainakin aluksi erityisesti se, miten murhaaja on päätenyt valitsemiinsa merkkeihin: koodeissa on sekaisin muun muassa aurinkokunnan symboliikkaa, astrologisia merkkejä ja Yhdysvaltain laivaston käyttämiä symboleja. Merkkien valinta on asia, jossa Graysmithin mielestä Zodiacin luovuus ja sisäinen maailma ovat nähtävissä paremmin kuin esimerkiksi itse kirjeiden sisällössä. Tämä sopii sinällään yhteen Graysmithin kopioivan Zodiacin kanssa: merkit ovat muiden kehittämiä, mutta tiettyjen ominaisuuksien valitseminen jo valmiista vaihtoehtojen altaasta on oleellista.¹³⁰ Zodiacin kaltaiselta huippuälykkäältä ja matemaattisesti lahjakkaalta sarjamurhaajalta odotetaan merkityksellisiä numeerisia ja kuviopäätelyn piirissä liikkuvia koodeja pikemmin kuin satunnaisia, pelkän estetiikan perusteella sattumanvaraisesti valikoituja symboleja. Muun muassa Cleckley nostaa urauurtavassa tutkimuksessaan erittäin hyvän loogisen päättelykyvyn ja tarkkuuden psykopatiaan, mutta korostaa myös sitä, ettei psykopaateilla useinkaan ole kärsivällisyyttä tai oman kokemuksensa mukaan tarvetta sellaisten yksityiskohtien hiomiseen, jota monimutkaisten salakirjoitusten tuottaminen ja toteuttaminen vaatii.¹³¹ Graysmith leikittelee myös ajatuksella salakirjoituksesta salakirjoituksen sisällä: jälkimmäisessä teoksessaan hän tarkoituksellisten kirjoitusvirheiden yhteydessä pohtii sitä, onko väärin kirjoitettujen sanojen ylimääräisissä kirjaimissa toinen salakirjoitus.¹³² Yksinkertaisen salauksen sijaan kyseessä voisi siis olla kerrostettu mysteeri: pintapuolisen salakirjoituksen ratkaisemisen jälkeen seuraava haaste on löytää logiikka ensimmäisen koodin purkamista vaikeuttaneista piirteistä.

---

¹²⁸ Dao 2007.

¹²⁹ Brassard 1988, 1–3.

¹³⁰ Graysmith 1986, 58.

¹³¹ Cleckley 1950 (2015), esim. 358.

¹³² Graysmith 2002, 179.

Myös erilaisilla kulttuurisilla arkkityypeillä, jotka liittävät yhteen esimerkiksi salakirjoitukset ja matemaattisen lahjakkuuden, on epäilemättä tekemistä sen kanssa, miten Zodiacin salakirjoituksia on lähestytty: esimerkiksi erilaisista kuvista, joita Zodiac on kirjeisiinsä piirrellyt, on yritetty etsiä monenlaisia merkityksiä, kartoja ja johtolankoja. Satunnaiselta tuntuvien yksityiskohtien merkityksellisyys liittyy Graysmithin tekstissä kiinteästi sekä Zodiacin luovuuteen että perfektionismiin ja loogiseen leikkelyyn. Zodiacin lähettämiin kirjeisiin oli myös liimailtu ylimääräisiä postimerkkejä: Graysmith nostaa ensimmäisen kirjeen kohdalla esiin murhaajan halun varmistua siitä, että postimaksun määrä riittää ja kirje saavuttaa yleisönsä. Myöhemmin kuitenkin postimaksuyli-lyöntien selkeyden lisääntyessä Graysmithin varmuus postimerkkeihin piilotetusta koodista tai symbolisesta merkityksestä kasvaa. Merkitys saattaa tämän mukaan löytyä esimerkiksi merkkien kuvituksesta tai postinumeroista:

Zodiacin presidenttimerkkiparit – Lincoln, Eisenhower ja FDR [Franklin Delano Roosevelt] – saattavat olla yhtä hyvin myös symbolisia – kaikki ovat palvelleet presidenttinä sota-aikana. Lincoln-merkit saattavat viitata johonkuhun, jonka nimi on Green (Lincoln Green), Ford (Fordin teatteri) tai Booth (salamurhaaja Booth tai kuka tahansa näyttelijä). FDR-merkki saattaa edustaa Delanoa, piirikuntaa, jonka rajalla on Montanan Deer Lodge, paikka johon Zodiac itsensä liitti keskustellessaan erään henkiin jääneen uhrinsa kanssa. --- Sopiko postinumero avaimeksi johonkin Zodiacin numeeriseen koodiin?¹³³

Yllä olevasta lainauksesta huomataan, että Graysmith on valmis tutkimaan kaukaa haetultakin tuntuvia teorioita selvittääkseen Zodiacin viestien mysteerin. On oleellista muistaa myös Graysmithin varmuus siitä, että Zodiacin selvittämättömälläkin salakirjoituksella on sisältö ja tarkoitus: 340-salakirjoituksen siistien symbolijonojen keskellä on kohta, josta on yliviivattu merkki ja korvattu se toisella.¹³⁴ Graysmithin mielestä olisi Zodiacille epätyypillistä käytöstä jättää tällainen merkintä esimerkiksi pelkästään hämäykseksi – kyseessä on oltava aito virheen korjaaminen. Monet muut taas ovat olleet sitä mieltä, että 340-salakirjoitus on merkkijoukko, jonka ainoa tarkoitus on aiheuttaa

---

¹³³ “Zodiac’s paired stamps of presidents – Lincoln, Eisenhower and FDR – might be equally symbolic – all had served as wartime presidents. Lincoln stamps might indicate someone named Green (Lincoln Green), Ford (Ford’s Theatre), or Booth (the assassin Booth or any actor for that matter. FDR stamps might stand for Delano, a county abutting Deer Lodge, Montana, a spot linked to Zodiac by his own words during a conversation with a surviving victim. --- Did zip code somehow match up with one of Zodiac’s numerical codes as a key?” Graysmith 2002, 153–154.

¹³⁴ Ks. Zodiacin salakirjoitusten tarkkuuteen liittyen myös käsittelyluku 2.1.

turhautuneisuutta ja hämmennystä ja suunnata tutkintaa ja resursseja väärään suuntaan.¹³⁵

Graysmith siis luo aktiivisesti kuvaa Zodiacista, jonka kaikki toiminta murhaamista lukuun ottamatta on täynnä erilaisia merkityksiä ja motiiveja. Tällainen merkitysten verkosto korostaa sitä, kuinka perusteettomia itse murhat olivat: ”Hallitsematonta, satumanvaraisesti iskevää tappajaa vastaan ei voi suojautua. Sarjamurhaajan verenjano on kyltymätön.”¹³⁶ Sarjamurhaajiin onkin liitetty nimenomaan selkeän motiivin puute, vaikka esimerkiksi ”mustat lesket”¹³⁷ yleensä lasketaankin sarjamurhaajien joukkoon.¹³⁸ Holmes ja DeBurger ovat 1985 liittäneet tällaisen motiivittoman väkivallan myös televisioon ja kirjallisuuteen: massamedia keskittyy heidän mukaansa pitkälti päämäärättömään väkivaltaan.¹³⁹ Mikäli ajan populaarikulttuurissa on ollut jo 1980-luvulla tyypillistä kuvata väkivaltaa, jolla ei ole selkeää motiivia, on se epäilemättä osaltaan vaikuttanut myös Graysmithin tulkintoihin. Motiivin puute murhissa on saattanut herättää Graysmithissä myös tarpeen kompensoida päämäärättömyyttä etsimällä esimerkiksi salakirjoituksista entistä enemmän merkityksiä.

Tapa, jolla vaikea, mutta selvitettävissä ollut koodi oli lähetetty kolmelle eri lehdelle kaikkien nähtäväksi, teki Zodiacista koko kansan, ei pelkästään poliisin ja uhrien omaisten, asian. Sen sijaan, että Zodiac olisi päässyt jäämään etäiseksi ja helposti unohtuvaksi, tämä kutsui kaikki mukaan ajojahtiinsa, pelaajiksi luomaansa monimutkaiseen peliin: ”Olisimmeko me tarpeeksi älykkäitä erottelemaan vastauksen salakirjoituksesta?”¹⁴⁰ Ensimmäisen salakirjoituksen selvitti opettajapariskunta San Franciscosta, ja myös muissa salakirjoituksissa poliisin ja FBI:n ulkopuoliset tahot, yksityishenkilöt ja järjestöt ovat olleet aktiivisesti mukana. Näin Zodiacin murhien ja viestien yleisö tuotiin osalliseksi tapahtumia, mahdollisesti vahvemman tunnekokemuksen luomiseksi: aktiivinen, osallistuva rooli voi vahvistaa tunnekokemuksia ja lisätä henkilökohtaisen läheisyyden

---

¹³⁵ Graysmith 1986, 238.

¹³⁶ “There is no defence against the compulsive, random killer. The serial killer is unquenchable in his bloodlust ---” Graysmith 1986, xi.

¹³⁷ Musta leski -nimityksellä viitataan yleensä naispuoliseen sarjamurhaajaan, joka järjestelmällisesti tappaa puolisoitaan taloudellisen hyödyn innoittamana. He kuitenkin saavat murhista myös muunlaista tyydytystä tai kokevat psykopatologista tarvetta murhaamiseen.

¹³⁸ Fox & Levin 2005, 43.

¹³⁹ Holmes & DeBurger 1985, 29.

¹⁴⁰ ”Would we be clever enough to extract the answer from the cipher?” Graysmith 1986, 144.

tunnetta tapahtumiin.¹⁴¹ Kollektiivisesta toiminnasta ja kokemuksesta on puhuttu taiteessa myös 1970- ja 1980-luvuilla.¹⁴² Tämä on mahdollisesti osaltaan ohjannut Graysmithin melko epäsuoraa tulkintaa siitä, että yksi salakirjoitusten keskeinen merkitys Zodiacille on murhien yhteisössä herättämien tunnekokemusten vahvistaminen: kuuluisuudesta, huomiosta ja yhteisön tuntemista järkytyksestä ja avuttomuudesta nauttiva Zodiac ei Graysmithin kirjoissa kaiha keinoja saadakseen haluamansa.

Graysmithin suhtautumisessa Zodiacin salakirjoituksiin siis on havaittavissa miltei vielä vahvempi päämäärällisyyden ja merkityksellisyyden löytämisen tarve kuin murhaajan muissa tuotoksissa. Salakirjoituksissa merkityksiä etsitään niin symbolien, sisällön kuin kirjoitusvirheidenkin tasolta. On mahdollista, että tämä toimii vastareaktionä Zodiacin murhien näennäiseen motiivittomuuteen ja kirjailijasta kumpuavaan tarpeeseen ymmärtää sarjamurhaajan ajatuksia: murha ilman motiivia koetaan usein vielä järkyttävämmäksi, kuin edes kyseenalaisella tavalla perusteltavissa oleva veriteko. Ennen kaikkea salakirjoitukset ovat kuitenkin olleet Zodiacin keino tehdä yleisöstä – salakirjoituksia saaneiden lehtien lukijakunnista ja muista, joita murhat ovat koskettaneet – passiivisten tarkkailijoiden sijaan aktiivisia osallistujia, jotka ovat Zodiacin ajojhdissa henkilökohtaisesti mukana. Osallistamisen kautta myös yleisön tunnereaktio Zodiacin toimintaan voimistuu, jolloin murhaaja on epäilemättä saanut osakseen entistä enemmän huomiota.

---

¹⁴¹ Ks. esim. Reason 2015.

¹⁴² Ks. esim. Becker 1974.

4. KÄYTÄNNÖN ÄLYKKYYS

4.1. Kekseliäs saalistaja

*I like killing people because it is so much fun.
It is more fun than killing wild game in the forrest [sic],
because man is the most dangerou [sic] anamal [sic] of all.¹⁴³*

Graysmithin Zodiac on matemaattisen ja luovan älykön lisäksi saalistaja ja mediaper-soona. Vaikka käytännöllisen älykkyyden osuus kokonaisälykkyydestä jääkin usein huomioimatta, on älykkyys myös taitojen omaksumista ja soveltamista sekä sopeutu-mista erilaisiin tilanteisiin. Tässä luvussa käsittelen näitä aiheita muun muassa murha-töiden vaiheiden, erilaisten kykyjen, kiinnijäämisen välttämisen ja Graysmithin Zodiacin mediakuvansa luomiseen käyttämien taitojen kautta. Näiden aiheiden kautta voidaan lähestyä sitä, miten monimuotoinen älykkyys näkyy Graysmithin kirjoissaan luomassa sarjamurhaajakuvassa.

Sarjamurhaajien joukossa Zodiac oli erikoinen tapaus muun muassa siksi, ettei hänelle pystytty rakentamaan selkeää profiilia. Vaikka tietynlaista rikollisten profilointia voi-daankin ajatella harjoitetun jo keskiajan noitavainojen ja sittemmin fysiognomian¹⁴⁴ yhteydessä, alkoi profilointi levitä esimerkiksi FBI:n käyttöön vasta 1960-luvulla. Zodiacin aktiivikautena se oli siis vielä varsin lapsenkengissään.¹⁴⁵ Tyypillisesti rikok-sentoistajille pystytään käyttäytymisanalyysin yhteydessä hahmottamaan *modus ope-randi*, mutta Zodiac oli metsästäjä, joka vaihteli erilaisten tekotapojen, vuorokaudenaikojen ja alueiden välillä. Myöskään Zodiacin viktimologiasta ei ole löy-detty selkeää yhtenäistä linjaa. Graysmithin näkemystä on myös kritisoitu ja esitetty esimerkiksi ajatuksia siitä, etteivät kaikki Graysmithin Zodiaciin liittämät murhat todel-lisuudessa olisi saman murhaajan tekemiä. Harvoja valtavirtamedian aiheesta – tai Graysmithin teoksista ylipäätään – kritiikkejä on esimerkiksi *Los Angeles Times*issa

---

¹⁴³ Zodiac Killerin salakirjoitus, jonka kolmannekset saivat kirjeessä 31.7.1969 *San Fransisco Chronicle*, *San Fransisco Examiner* ja *Vallejo Times-Herald*. Graysmith 1986, 54–55.

¹⁴⁴ Fysiognomia oli erityisesti italialaisen sotilaslääkäri Cesare Lombrosen tunnetuksi tekemä oppijärjes-telmä siitä, että ihmisen rikollisuus on pääteltävissä tämän biologisten ominaisuuksien, esimerkiksi kallon muodon, perusteella. Turvey 2008, 17–18.

¹⁴⁵ Turvey 2008, 12, 35.

pian Graysmithin ensimmäisen teoksen jälkeen julkaistu arvostelu.¹⁴⁶ Graysmith pitää kuitenkin myös tuoreemmassa teoksessaan kiinni siitä, että Zodiac oli ”kaikkien aseiden mestari”¹⁴⁷, joka vaihteli murhatapojaan osittain kokeilunhalusta, osin peittääkseen jälkiään. Sekä Zodiacin että Graysmithin pääepäily Arthur Leigh Allenin kiintymys *Zaroffin koirat* -elokuvaan saattaa osaltaan selittää, miksi metsästäjäteema on niin vahvasti läsnä kummassakin Graysmithin teoksessa.¹⁴⁸

Graysmith jakaa Zodiacin iskut selkeästi kolmeen vaiheeseen: valmistautumiseen, joka sisältää uhrin etsinnän ja väijymisen, itse aktiin ja murhaa seuraaviin tapahtumiin sisältäen mahdolliset vihjepuhelut, ruumiiden asettelun ja voitonmerkkien ottamisen. Tapah- tumasarjassa on paljon yhtäläisyyksiä esimerkiksi Suomen riistakeskuksen määrittämien tavoiteltujen metsästyksen vaiheiden kanssa – sillä poikkeamalla, että Suomen riista- keskuksen ohjeissa saaliit ovat luonnollisesti eläimiä ja niitä pyritään kunnioittamaan ja arvostamaan niin paljon kuin mahdollista.¹⁴⁹ ”Zodiacin kaltaiselle metsästäjälle”¹⁵⁰ uhrin ovat riistaa, murhaaminen vaanimista ja saalistamista, ja kaikki tämä lisäksi tuotti mur- haajalle suurta nautintoa:

Zodiac-murhat eivät olleet pelkkiä tappoja. Ne olivat seksirikoksia, joissa tappaja alensi uhrin objekteiksi, jotka olivat olemassa vain tuottaakseen hänelle nautintoa väkivaltaisten tekojen kautta. Hänelle uhrien metsästä- minen oli esileikkiä ja hyökkäys seksiaktin korvike.¹⁵¹

Vaanintavaiheeseen Graysmith liittää ennen kaikkea uhrin seuraamisen ja tarkkailun, heidän valitsemiseensa Graysmith ei juuri ota kantaa. Ainoa tapaus, jossa uhrin valin- taan on perehdytty tarkemmin, on Darlene Ferrin, Zodiacin toisessa iskussa kuollut nuo- ri nainen – Graysmith uskoo, että Zodiac ja Darlene tunsivat toisensa. Tätä Graysmith perustelee muun muassa sillä, että Zodiac osasi seurata Darlenea tämän poikaystävän luota kotiin.¹⁵² Graysmithin Zodiac kuitenkin samaan aikaan vaanii ja tarkkailee uhre- jaan vähintäänkin tunteja, mahdollisesti vielä paljon enemmän, ennen murhaa. Hän seu-

---

¹⁴⁶ Harnett 1986, sähköinen lähde.

¹⁴⁷ ”--- master of all weapons ---”Graysmith 2002, 230.

¹⁴⁸ Ks. myös sivu 17.

¹⁴⁹ Riistakeskus määrittää eettisesti hyväksyttävän metsästyksen ensimmäiseksi vaiheeksi riistan etsimi- sen ja löytämisen sekä pyyntietäisyydelle pääsemisen, toiseksi vaiheeksi valitun saaliseläimen kaatamisen mahdollisimman kivuttomalla tavalla ja viimeiseksi vaiheeksi saaliin kunnioittamisen ja mahdollisimman tarkan hyödyntämisen. Suomen riistakeskus 2012, 3.

¹⁵⁰ Graysmith 2002, 27.

¹⁵¹ ”The hunt for the victims was foreplay and the attack the substitute for sex act.” Graysmith 86, xi.

¹⁵² *ibid.* 294.

raa heitä rauhassa, odottaa sopivaa aikaa ja paikkaa ja iskee – aivan kuten peuraa seuraava metsästäjä: ”Zodiac rakasti eläinten metsästämistä, ja eteni ihmisriistaan.”¹⁵³ Osaltaan vaanimisvaiheen korostumiseen vaikuttaa epäilemättä kehitys, jonka seurauksena tietoisuus erilaisista ahdistelu- ja vaanintatapauksista oli noussut 1980-luvun Yhdysvalloissa merkittävästi.¹⁵⁴ Itse murhan aikana Zodiac oli ”erityislaatuisen tappava”.¹⁵⁵ Murhat olivat pääosin nopeita ja tehokkaita ilman seksuaalista väkivaltaa, vaikka Graysmithille Zodiac seksuaalisadisti onkin.¹⁵⁶ Graysmithin Zodiacille murha itsessään oli seksuaalista. Esimerkiksi Douglasin ja muiden teos *Crime Classification Manual* (1992), joka on vaikuttanut paljon rikoksista puhumisen tapaan, korostaa miltei murhatyypistä riippumatta seksuaalisen väkivallan asemaa teossa: tapaukset, joissa murha itsessään toimittaa seksiaktin virkaa, jäävät huomattavasti vähemmälle huomiolle.¹⁵⁷ Kenties juuri seksuaalisen väkivallan puutteeseen liittyen Zodiacista puhutaankin myös teloittajana, vaikkeivat murhat missään nimessä tunnelatauksettomia teloituksia olleetkaan.¹⁵⁸ Murhien jälkeen Zodiac peittää huolellisesti jälkensä, mahdollisesti asettelee uhrin, ottaa todisteita mahdollisia kirjeitä varten mukaansa ja poistuu paikalta, tarvittaessa pysähtyen matkan varrelta soittamaan vihjepuhelun poliisille. Graysmithin Zodiac hoitaa tilanteen kaikki vaiheet ripeästi ja sujuvasti ilman erityisiä viivytyksiä.

Kokeilunhalu niissä mittasuhteissa, joissa se Zodiacilla ilmentyi, vaatii käytännöllistä, soveltavaa älykkyyttä. Marraskuussa 1969 *San Francisco Chronicle*lle lähettämässään kirjeessä Zodiac Killer kuvaili tarkasti pommia, joka hänellä on ollut työn alla; ainakin Graysmithin teoksissaan esiin nostamien asiantuntijalausuntojen mukaan erittäin monimutkainen ja sivistynyt pommirakennelma on rakennettavissa ja käytännössä toimiva.¹⁵⁹ Zodiac kehitti tai kopioi esimerkiksi elokuvista ja muusta populaarikulttuurista myös monia muita käytännön apuvälineitä murhatöidensä tekemisen helpottamiseksi: esimerkiksi sormenpäiden liimaaminen ennen murhaa sormenjälkien jättämisen estämiseksi on Graysmithin mukaan lainattu vuonna 1931 ensimmäisen kerran julkaistulta, Chester Gouldin kovaotteiselta sarjakuvapoliisi Dick Tracyta.¹⁶⁰ Graysmithin mukaan Zodiac

---

¹⁵³”Zodiac loved to hunt animals and progressed to people as wild game.” Graysmith 2002, 229; Graysmith 1986, 250, 294.

¹⁵⁴ O’Connor & Rosenfeld 2004, 5.

¹⁵⁵ ”--- extraordinarily deadly, ---” Graysmith 2002, 245.

¹⁵⁶ Graysmith 1986, 257.

¹⁵⁷ Douglas et. al. 1992 (2013), passim.

¹⁵⁸ Ks. esim. Graysmith 1986, 81.

¹⁵⁹ Graysmith 1986, 1126.

¹⁶⁰ Graysmith 2002, 275.

myös käytti ”omalaatuisia itsetehtyjä aseita”¹⁶¹ – valmiina saatavat aseet eivät olleet tarpeeksi sivistyneitä ja käytännöllisiä hänelle. Osaltaan Zodiac ilmentää siis myös hullun tiedemiehen stereotyyppiä – käytännön luovaan älykkyyteen ja keksijyyteen on jo pitkään liitetty tiettyä eksentrisyyttä, usein myös silkkaa pahuutta. Myös Cleckley nostaa tapausesimerkin kautta esiin psykopaatin tiedemiehenä.¹⁶² Hyvinä esimerkkeinä toimivat myös tohtori Frankenstein ja viattomampana mutta yhtä erikoislaatuiseina persoonana Muumilaakson tarinoita -sarjasta tuttu keksijä Muhveli. Hullun keksijätiedemiehen arkkityyppi ulottuu siis helposti 1800-luvun kaunokirjallisuudesta melko tuoreisiin lastenanimatioihin.¹⁶³

Ensimmäisen Graysmithin Zodiac-kirjan ilmestymisaikaan 1986 hullun keksijän stereotyyppi oli ajankohtainen myös esimerkiksi edellisenä vuonna ilmestyneiden elokuvien kautta. *Paluu tulevaisuuteen* -elokuvan (1985) toisessa pääroolissa on eksentriinen, mutta kohtalaisen harmiton Emmett ”Doc” Brown, joka osaa rakentaa DeLoreanhenkilöautosta aikakoneen, mutta ei ottaa huomioon, että plutoniumin varastamisella voi olla seurauksia.¹⁶⁴ *Re-Animator*-elokuvassa (1985) taas pääosassa on hieman edellistä kieroutuneempi lääketieteen opiskelija Herbert West: epäilyttävissä olosuhteissa kuolleen lääketieteen tutkijan opissa aiemmin ollut West kehittää aineen, jolla aivokuolleen eliön saa elvytettyä uudelleen.¹⁶⁵ Graysmithille Zodiac oli vastaavanlainen, eri taitoja hallitseva keksijänero. Vaikkei Zodiac Graysmithin näkemyksen mukaan ollutkaan luova, hän omaksui uutta, yhdisteli vanhaa ja kopioi muiden toiminnasta hyväksi näkemäänsä ominaisuuksia:

Zodiacilla oli kolme ominaisuutta, hänellä oli pakko olla nämä ominaisuudet – hän oli voimakas, hän oli älykäs ja hänellä oli erikoistuneet, ammatilliset tekniset kyvyt koodeissa, kemiassa, tuliaseissa, insinöörintaidoissa, elektroniikassa ja pomminrakennuksessa. Sen lisäksi Zodiac tunsi rikostutkintaa, osasihan hän jättää vääriä johtolankoja ja käyttää liimaa sormenpäissään. Itse asiassa hänen tarkka-ammuntataitonsa, tietämyksensä poliisin identifiointiteknikoista ja tapansa hyödyntää

---

¹⁶¹ Graysmith 2002, 246.

¹⁶² Cleckley (1950) 2015, 227–233.

¹⁶³ Frayling 2005, passim.

¹⁶⁴ *Back to the Future / Paluu tulevaisuuteen* 1985.

¹⁶⁵ *Re-Animator* 1985.

moottoritiepoliisin pysäytystoimintatapaa uhrien pysäyttämisessä viittasivat siihen, että Zodiac olisi ollut poliisi.¹⁶⁶

Vaikkei Graysmith käytä Zodiacin monipuolisesta teknisten taitojen ja erilaisten kykyjen hallinnasta älykkyys-termiä, on kyseessä nimenomaan käytännöllinen, taitotason älykkyys. Esimerkiksi älykkyystutkija Howard Gardner on nostanut kiistellyssä moniälykkyysteoriassaan liikunnallisen älykkyuden omaksi älykkyuden osa-alueekseen, mutta myös konservatiivisemmissä älykkyysteorioissa usein korostetaan erilaisten taitojen omaksumisen, soveltamisen ja hallitsemisen tärkeäksi älykkyuden ilmentäjäksi tai alueeksi.¹⁶⁷

Metsästäjä-, saalistaja- ja satunnaisten petokytösten lisäksi Graysmith ei kuitenkaan liitä Zodiaciin erityistä eläimellisyyttä, toisin kuin esimerkiksi Viiltäjä-Jackiin liittyvässä uutisoinnissa tehtiin satakunta vuotta aiemmin Britanniassa: Whitechapelia terrorisoineesta murhaajasta rakennettiin Aki Rynnäsen mukaan eläimellisellä tavalla epäinhimillistä ihmispetoa.¹⁶⁸ Myös saman vuoden sanomalehtiuutisissa on ollut samankaltaista retoriikkaa. Curtis on nostanut sanaston ja termien puutteen Viiltäjä-Jackiin liittyvän eläimellisyyden perustana – sarjamurhaaja-termi syntyi vasta 1970-luvulla, eikä tapoja puhua tällaisista henkilöistä juuri ollut.¹⁶⁹ On myös sanottu, että Zodiac Killer olisi ollut ensimmäinen rikollinen, jota olisi yleisesti kutsuttu sarjamurhaajaksi niin FBI:n kuin laajan yleisönkin piirissä.¹⁷⁰ Graysmithin Zodiac on paha, turmeltunut ja väkivaltainen henkilö, joka tekee ”rikoksia, joiden pahuutta ei voi verrata muihin”¹⁷¹ – Zodiac on etenkin vuoden 1986 teoksessa saalistaja, muttei kuitenkaan koskaan eläin.¹⁷² Myöskään ihmissusi-tematiikkaa ei Graysmithin tekstissä tule suoraan vastaan, vaikka se on ollut hyvin yleinen sarjamurhaajiin liitetty aihe. Esimerkiksi 1975 kiinni jääneeseen sarjamurhaaja Ted Bundyyn ja 1981 vangittuun Dennis Nilseniin on

---

¹⁶⁶ ”Zodiac had three qualities, had to have these qualities – he was strong and he was smart and he possessed specialized technical proficiency in code, chemistry, firearms, engineering, electronics and bomb-making. More telling, Zodiac knew forensics, leaving behind false clues and wearing glue on his fingertips. In fact his marksmanship skills, knowledge of police I.D. techniques, and use of Highway Patrol cutoff maneuvers to box in victims pointed to Zodiac being a policeman.” Graysmith 2002, 132.

¹⁶⁷ Esim. Sternberg et. al. 2000, passim.

¹⁶⁸ Rynnänen 2017, 44–45.

¹⁶⁹ Curtis 2001, 26–27.

¹⁷⁰ Biressi viittaa teokseen *Brewer’s Twentieth Century Phrase and Fable* (1991) tiedon lähteenä. Kyseistä teosta ei ole ollut tätä tutkielmaa kirjoitettaessa saatavilla. Biressi 2001, 210. Tietoa vahvistamaan ei löydy muuta informaatiota.

¹⁷¹ ”--- incomparably evil crime” Graysmith 2002, 72.

¹⁷² Graysmith 2002, 71–72.

liitetty hyvin voimakkaasti ihmissusiretoriikkaa.¹⁷³ On mahdollista, että nimenomaan tästä syystä Graysmith on pidättäytynyt vastaavista sanankäänteistä omassa tekstissään: Zodiacin oli tärkeää erottua joukosta, ei rinnastua muihin aikansa sarjamurhaajiin. Vaikka kytkökset kuun vaiheisiin tuodaan jo vuoden 1986 kirjassa esiin, ihmissusi-sanan mainitsemista vältetään: ”Zodiac ja astrologia. Mitä jos tähdet ohjailivat hänen tekojaan? Voisiko tuntematon mielipoliisi, joka terrorisoi Kaliforniassa, seurata kuun vaiheita?”¹⁷⁴

Graysmithin Zodiac on siis taidokas metsästäjä, joka rakentaa ja kehittää omia aseitaan ja omaksuu esimerkiksi populaarikulttuurista keinoja vältellä poliisia. Zodiac sopii myös osittain hullun keksijän arkkityyppikategoriaan, joka on ollut sekä 1980- että 2000-luvulla vahvasti läsnä populaarikulttuurissa. Vaikkei Graysmith liitäkään Zodiaciin juuri minkäänlaista eläimellisyyttä toisin kuin sarjamurhaajiin on ollut tapana, ovat saalistus ja metsästys kantavia teemoja kummassakin Graysmithin kirjoista. Viiltäjä-Jackia koskevassa aikalaiskeskustelussa dominoineiden eläimellisyyttä ja petomaisuutta korostaneiden sanamuotojen korvautuminen metsästäjäretoriikalla selittyy osaltaan sarjamurhaajadiskurssin syntymisellä ja vakiintumisella sekä sarjamurhaajailmiön syvällisemmällä ymmärtämisellä. Suurena vaikuttavana tekijänä on kuitenkin epäilemättä ollut ihmissusi- ja eläinaiheiden liittäminen useisiin muihin 1900-luvun jälkipuoliskon murhaajiin ja tarve erottaa Zodiac yksilölliseksi, kiinnostavaksi erityistapaukseksi.

4.2. Mediapersona

*The reason I'm writing to the Times is this,
They don't bury me on the back pages like some of the others.*¹⁷⁵

Graysmithin Zodiacille on tärkeää tulla nähdyksi ja kuulluksi. Myös Zodiac Killer toivoi kirjeissään esimerkiksi omalla symbolillaan varustettuja rintamerkkejä San Franciscon katukuvaan, mutta Graysmithin Zodiacilla tämä piirre korostui entises-

---

¹⁷³ Grixti 1995, 90.

¹⁷⁴ Graysmith 1986, 244.

¹⁷⁵ Zodiac Killerin kirje *Los Angeles Times* -lehdelle 13.3.1971. Graysmith 1986, 176.

tään.¹⁷⁶ Tässä alaluvussa tarkastelen sitä, miten Zodiacin älykkyys näkyy Graysmithin kirjoissa tavassa, jolla hän manipuloi lehdistöä ja luo omaa julkisuuskuvansa: millaisia keinoja Zodiac käytti oman julkisstatuksensa korostamiseen ja millaista älykkyyttä tällainen toiminta edellytti?

Etenkin Graysmithin jälkimmäisessä kirjassa Zodiac näyttäytyy jonkinasteisena ammattijulkikkisena, aktiivisesti omaa julkisuuskuvansa muokkaavana ja säätelevänä sekä siitä itsearvostuksensa saavana hahmona. Tämä sijoittuu ennen kaikkea osaksi 1990-luvulta lähtien kiihtynyttä tosi-tv- ja internet-kulttuurin vallankumousta: yksilöllä on huomattavasti laajemmat mahdollisuudet muokata ja markkinoida omaa sosiaalista minäkuvaansa kuin aiemmin. Tosi-tv-ohjelmien kautta julkisuuteen nousi henkilöitä, joiden kiinnostavuus ei nojaa ammattiin tai savutuksiin, vaan heidän julkisen keskustelun piiriin tuodun elämänsä vuoksi. Julkisen minuuden rakentuminen ja aktiivinen rakentaminen tulivat osaksi yhteiskuntaa, ja toisaalta lehdistön ja myöhemmin sosiaalisen median hallussa pitäminen osaksi älykkyyttä, sosiaalista pelisilmää. Kun itsensä ”brändäämisestä”, oman tavaramerkkinsä luomisesta, tuli monelle ihmiselle ammatti, muuttui myös subjektin asema omassa sosiaalisessa – joko oikeiden ihmisten tai sanomalehtien muodostamassa – ympäristössään.¹⁷⁷ Graysmithin Zodiac ”harvoja poikkeuksia lukuun ottamatta näki paljon vaivaa identifioidakseen itsensä Zodiaciksi, ja vahvasti identiteettinsä lähettelemällä luottamuksellisia tietoja tai verisiä todisteiden palasia”¹⁷⁸ – Zodiac oli taidokas itsensä markkinoija, mainostaja ja tavaramerkiksi tekijä.

Oman julkisuuskuvan luomiseen liittyy joillakin sarjamurhaajilla myös tietty asiantuntijuuden tavoittelu: esimerkiksi Ted Bundy kopioi kiinni jäätyään Hannibal Lecterin toimintamallia Thomas Harrisin kirjoista ja pyysi asemaa rikostutkimuksissa. Erityisen kiinnostunut hän oli auttamaan FBI:ta ”Green River Killerin”¹⁷⁹ tapauksessa, ja tekikin sarjamurhaajasta psykologisen profiilin.¹⁸⁰ Ilmeisesti yhteistyöstä on ollut hyötyä myös poliisille: Robert D. Keppel on kirjoittanut Bundyn ja muiden kuolemantuomiota odottaneiden rikollisten opettaneen hänelle, miten sarjamurhaajat ajattelevat.¹⁸¹ Vuonna

---

¹⁷⁶ Zodiac Killerin kirje *San Francisco Chronicle* -lehdelle 28.4.1970. Graysmith 1986, 147–148.

¹⁷⁷ Oksanen 2008, 219, 224.

¹⁷⁸ Graysmith 2002, 229.

¹⁷⁹ Washingtonin osavaltiossa 1980-luvun alussa vähintään 49 naista murhannut nekrofiili ja sarjamurhaaja Gary Ridgway jäi kiinni vasta vuonna 2001.

¹⁸⁰ Tithecott 1997, 110.

¹⁸¹ Keppel (1995) 2005, 1–2.

1981 ilmestynyt Harrisin romaani *Punainen lohikäärme* ja kirjasta vuonna 1986 tullut elokuva-adaptaatio *Psykopaatin jäljillä* ovat vaikuttaneet merkittävästi siihen, millaiseksi sarjamurhaajan asiantuntijuus on 1980-luvulla muotoutunut. Teoksissa jo aiemmin vangittu Hannibal Lecter antaa psykiatrian erityislaatuista osaamistaan poliisien käyttöön. Palkakseen Lecter toivoo vankilaolajensa mukavoittamista, mutta miltei suurempaa osaa näyttelee mahdollisuus päästä katselemaan rikospaikkakuvia ja kuuntelemaan yksityiskohtaisia kertomuksia toisten tekemistä murhista. Sarjamurhaajilla tavaan siis tarvetta nostaa itsensä ekspertiksi ja päästä lukemaan mahdollisimman yksityiskohtaisia kuvauksia veriteoista: sarjamurhaajilla on tarve kokea murhaamisen ja sen seurausten huuma uudelleen esimerkiksi käymällä rikospaikalla tai voitonmerkkien kautta.¹⁸² Zodiacilla tämä taipumus näkyi tarpeena elää tekojaan uudelleen ja seurata niiden – ja myös Zodiacin itsensä – ympärillä käytyä lehdistö- ja mediakeskustelua. Graysmithin Zodiacille murhat ovat myös suora tapa saada julkisuutta.¹⁸³

Sarjamurhaajille on siis tyypillistä kerätä uhreiltaan muistoja tai voitonmerkkejä, minkä lisäksi etenkin populaarikulttuurissa monet sarjamurhaajat pyrkivät keräämään itseään ja rikoksiaan koskevia kirjoituksia ja uutisia eri lehdistä: tämä osaltaan mahdollistaa murhien saamaan huomioon ja kollektiiviseen tunteeseen palaamisen esimerkiksi masturbaation yhteydessä ja toisaalta oman julkisuuskuvan seuraamisen ja sen kokemisen.¹⁸⁴ Myös Graysmithin Zodiacille uutisten ja muiden tekstien kerääminen oli tärkeä tapa seurata omaa julkisuuskuvaa:

Zodiacin (ja suurimman osan muista sarjamurhaajista) luonteeseen kuului leikellä ja keräillä kertomuksia itsestään. Kolmen lehden ostaminen päivittäin saattaisi kerätä epätoivottua huomiota, joten hän oli saattanut tilata ne kaikki suoraan kotiinsa. *The Examiner* oli paitsi haudannut Zodiacin neljännelle sivulle myös anellut tätä antautumaan heille (ei järkevä ehdotus mielipuolelle, joka rakasti muiden kontrolloimista). Zodiac ei enää koskaan kirjoittanut heille uudestaan. Poliisi voisi etsiä miestä, joka oli tilannut monia lehtiä, mutta peruuttanut *Examinerin*.¹⁸⁵

---

¹⁸² Gunn & Caissie 2006, 27.

¹⁸³ Graysmith 2002, 229.

¹⁸⁴ Schechter 2003, 330.

¹⁸⁵ “Zodiac’s nature (and that of most serial killers) was to clip and collect stories about himself. Since buying three papers a day might attract undue attention, he might have home subscriptions to them all. The Examiner had not only buried Zodiac on page 4, but begged him to surrender to them (an unwise suggestion to a madman who enjoyed being in control).. Zodiac never wrote them again. Police might look for a man who had many subscriptions, but canceled the Examiner.” Graysmith 2002, 180.

Graysmithin Zodiac kuitenkin sääteli julkisuuskuvansa tiukasti ja tahtoi hallita sitä, millaiseksi median Zodiac-kuva muotoutui. Ajatus siitä, että julkisella vetoomuksella saisi Zodiacin lopettamaan murhaamisen, loukkasi tämän itsearvostusta. Jo vuoden 1986 kirjassa Graysmith kirjoittaa, että Zodiac ”jätti tämän vetoomuksen huomiotta, eikä enää koskaan kirjoittanut *Examinerille*”.¹⁸⁶ Vastaamatta jättäminen ei johtunut Zodiacin huolimattomuudesta, kiireistä tai estyneisyydestä, vaan henkilökohtaisista tunteista ja loukkaantumisesta. Vertailun vuoksi: tätä ennen *Examiner* oli saanut Zodiacilta kaksi kirjettä, *Vallejo Times-Herald* yhden ja *San Fransisco Chronicle*, jossa Robert Graysmith itse työskenteli, kaksi kirjettä. Tämän jälkeen *Los Angeles Times* sai Zodiacilta yhden kirjeen, asianajaja Melvin Belli suoraan yhden ja *Chronicle* vuosien mittaan viisitoista kirjettä. On siis verrattain rohkeaa sanoa, että radiohiljaisuus olisi johtunut nimenomaan siitä, että *Examiner* oli loukannut Zodiacin henkilökohtaista tilaa.

Kuten käsittelyluvussa 3.1. havaittiin, Graysmithin Zodiac on pakkomielteisyyteen asti kiinni populaarikulttuurissa: ”elokuvahullu äärimmäisyyksiin asti”.¹⁸⁷ Vastaava teema jatkuu myös siinä, millaista julkisuutta Zodiac toivoo itselleen: sarjamurhaaja haaveilee liki pakkomielteisesti itseään käsittelevästä elokuvasta. Sarjamurhaajaelokuvien määrä ja suosio lähtivät suureen nousuun 1980-luvulla, mutta jo aiemmin sarjamurhaajaelokuvilla oli oma, suppeampi katselijakuntansa.¹⁸⁸ Ensimmäisessä kirjassaan Graysmith nostaa esiin vuoden 1971¹⁸⁹, jolloin San Franciscossa esitettiin Zodiac Killer -elokuva. Kyseinen elokuva oli Tom Hansonin ohjaama *The Zodiac Killer*, 87 minuuttia kestänyt pienen budjetin rikosdraama, jota Graysmithin mukaan esitettiin teatterissa ainoastaan viikon ajan.¹⁹⁰

Elokuva loppui vihjaukseen, että Zodiac saattoi olla elokuvateatterissa takanasi istuva mies. Koska Zodiac oli elokuvafani ja egoisti ja koska elokuvaa esitettiin vain rajoitetulle yleisölle San Franciscossa, todennäköisyydet sille, että hän istuu takanasi, todellakin olivat melko hyvät.¹⁹¹

---

¹⁸⁶ “[Zodiac] not only ignored this entreaty, but never again wrote to the Examiner.” Graysmith 1986, 111.

¹⁸⁷ ”Movie freak to the extreme ---” Graysmith 2002, 245.

¹⁸⁸ Jarvis 2007, 326.

¹⁸⁹ Vaikka teoksen ensipainoksessa päivämääränä on 7.4.1981, on kirjan merkintöjen kronologian ja elokuvan itsensä julkaisupäivän perusteella kyseessä nimenomaan vuosi 1971.

¹⁹⁰ Graysmith 1986, 179.

¹⁹¹ ”The film ends by hinting that Zodiac may be the man behind you in the theater. Since Zodiac was a movie fan and an egotist and since the movie played only to a limited audience in San Francisco, the chances he was in the seat behind you *were* pretty good.” Graysmith 1986, 179.

Graysmith siis pitää varsin todennäköisenä, ettei Zodiacin ollut mahdollista vastustaa kiusausta päästä katsomaan itsestään kertova elokuva – vaikka näytökset ja niissä käyvät ihmiset kiinnostivat myös poliisia, riski saattoi hyvinkin olla murhaajalle sen arvoisen. Graysmithin mukaan äärimmäisen egoistinen ja kuuluisuutta tavoitteleva sarjamurhaaja halusi itsestään elokuvan miltei enemmän kuin mitään muuta. Myös San Francisco Chroniclelle 24.4.1978 saapuneessa kirjeessä, jota suurin osa asiantuntijoista pitää väärennöksenä, murhaajana esiintynyt henkilö kyseli Zodiac-elokuvan perään: ilmeisesti siis jonkinlaista elokuvahenkisyyttä Zodiac Killeriin on liitetty jo ennen Graysmithin kirjoja. Tätä saattavat selittää esimerkiksi kaksi Zodiac Killerin lähettämää kirjettä, joissa toisessa keuhuttiin *Manaaja*-elokuva (1973), toisessa kritisoitiin *Julmaa*-elokuvan (1973) teemoja.¹⁹² *The Zodiac Killer* -kirjoituksen lisäksi ensimmäisessä Graysmithin kirjassa ei kuitenkaan elokuvakytköksiä ole, vaan niitä löytyy huomattavasti enemmän vuoden 2002 kirjasta. Syykin tälle on helposti pääteltävissä: tuoreemman Zodiac-kirjan kirjoittamisaikana myös Fincherin Zodiac-elokuva oli työn alla. Sarjamurhaajan elokuvaentusiasmin korostamisessa on saattanut olla kyse myös markkinointiin liittyvistä, tiedostetuista tai tiedostamattomista, keinoista.¹⁹³

Osa Zodiacin kuuluisuudennälkää ja julkisen omakuvan rakentamista on aktiivinen kiinni pitäminen omista rikoksista:

Virallisesti rikosetsivät eivät enää epäilleet, että Zodiac Killer olisi tappanut elokuussa tytöt San Josessa. Perusteluna oli, ettei Zodiacin suunnaton ego sallisi hänen tappaa ottamatta ”kunniaa” brutaaleista teoistaan.¹⁹⁴

Olisi loogista, että sarjamurhaajat kieltäisivät tekonsa tai ainakin pyrkisivät rajoittamaan tunnustustensa määrän minimiin – usein näin ei kuitenkaan ole. Monilla sarjamurhaajilla on tarve pitää kiinni omista rikoksistaan ja mahdollisesti jopa liioitella niiden määrää: esimerkiksi Henry Lee Lucas tunnusti yli 3000 murhaa.¹⁹⁵ Graysmithin Zodiacin ylpeys

---

¹⁹² Graysmith 1986, 183, 195–196.

¹⁹³ Ks. esim. Stewart 2007, sähköinen julkaisu.

¹⁹⁴ ”Officially, detectives were now ruling out Zodiac as the killer of the San Jose girls last August. The contention was that Zodiac’s gigantic ego would not let him kill without assuming “credits” for his brutal acts.” Graysmith 1986, 126-127.

¹⁹⁵ Tiettävästi vuosina 1960–1983 murhannut Henry Lee Lucas tuomittiin lopulta yhdestätoista murhasta kuolemaan, mikä sittemmin lievennettiin elinkautiseksi vankeusrangaistukseksi. Lucas kuoli vankeudessa vuonna 2001.

ei antanut muiden ottaa kunniaa hänen murhistaan, ja tämä oli myös valmis todistamaan olleensa ilmoittamiensa murhien takana esimerkiksi julkistamattomin tiedoin tai verisin vaateenkappalein. Graysmith esitti vuoden 2002 kirjassaan ajatuksen myös siitä, että Zodiac olisi jollakin ”perverssillä”¹⁹⁶ tavalla halunnut jäädä kiinni. 1970-luvun lopulla ja 1980-luvun alussa oli ollut lukuisia paljon uutisoituja tapauksia, joissa kiinni jääneet sarjamurhaajat kuten Ted Bundy kertoivat ylpeinä teoistaan ja vaiheistaan: Graysmithin mielestä ei olisi ollut mahdoton ajatus, että myös Zodiacilla olisi ollut jonkinlainen tarve saada kunnia teoistaan omalle, henkilökohtaiselle minälleen.¹⁹⁷ Graysmithin mukaan asiantuntijat olivat kuitenkin eri mieltä, eivätkä uskoneet, että sarjamurhaajalla voisi olla kaipuuta kiinni jäämiseen.¹⁹⁸ Kun Zodiac ei kuitenkaan jäänyt rikoksistaan kiinni, jäi hänen julkisuuskuvansa parhaaksi tavaksi muistaa kyseinen sarjamurhaaja. Myös Graysmith on kirjoillaan vaikuttanut siihen, miten ja millaisena Zodiac Killer muistetaan. Esimerkiksi Jeffrey Blustein on tutkimuksissaan perehtynyt siihen, millaisia moraalisia ja eettisiä ongelmakohtia julkiseen muistamiseen liittyy.¹⁹⁹

Graysmithin Zodiac arvottaa ja toteuttaa itseään julkisuuskuvansa kautta. Tapa, jolla Zodiac kommunikoi viestintävälineiden kanssa ja millaista kuvaa hän itsestään mediasa luo, on laskelmoitu ja suunniteltu. Egoistinen Zodiac elää julkisuudesta, eikä pelkää ottaa riskejä saadakseen osan valokeilasta. Graysmithin näkemyksen mukaan Zodiacin tarve saada julkisuutta on niin suuri, että tällä on jonkinasteinen kiinnijäämisen halu: käsityksen muotoutumiseen ovat vaikuttaneet muun muassa lukuisat 1970–1980-lukujen kiinni jääneiden, suurta kuuluisuutta saaneiden sarjamurhaajien esimerkit. Mediaa taidokkaasti manipuloimalla Zodiac elää uudelleen rikoksiaan ja asettaa itsensä erityisasemaan yhteiskunnassa ja kulttuurissa.

---

¹⁹⁶ ”--- perverse ---” Graysmith 2002, 336.

¹⁹⁷ Jenkins 1994, 8.

¹⁹⁸ Graysmith 2002, 336.

¹⁹⁹ Blustein 2008, passim.

5. LOPUKSI

Tutkielmassani paneuduin Robert Graysmithin teosten välittämään sarjamurhaajakuvaan ja asetin hänen näkemyksensä Zodiac Killerin älykkyydestä ja tapansa puhua aiheesta sekä 1980- että 2000-luvun kontekstiin. Tarkastelin aikalaiskirjallisuutta ja erilaisiin alkuperäislähteistä nouseviin teemoihin liittyvää tutkimuskirjallisuutta mahdollisimman laajan ja ehyen kulttuurihistoriallisen kokonaiskuvan luomiseksi. Koen, että onnistuin seuraamaan tutkimuseettisiä rajojani ja tavoitteitani verrattain hyvin. Tutkimusprosessin aikana minulle tuotti haasteita etenkin kolmen eri aikaikkunan – 1980-luvun, 2000-luvun ja nykytilanteen – kuljettaminen limittäin ja mahdollisimman tasapainoisesti kaikilla tutkimuksen tasoilla. Toisaalta koen, että vahvuudekseni nousi kriminaalipsykologian tuntemukseni ja laaja-alainen kiinnostukseni eri aloja kohtaan: tutkielmassani pääsin yllätyksekseni perehtymään niin ennalta olettamiini aiheisiin kuin esimerkiksi tosi-tv-kulttuuriin ja tietokoneavusteiseen koodinmurtoonkin. Aiempi kandidaatintutkielmani veren kuvaamisesta Viiltäjä-Jack-uutisoinnissa ohjasi mielenkiintoani myös vertaamaan Graysmithin Zodiac Killer -kuvaa Viiltäjä-Jackiin kohdistuneen aikalaisuutisoinnin luomaan sarjamurhaajan malliin.

Tutkielmani johdannossa kysyin, miten Graysmith teoksissaan kuvaa sarjamurhaajuuden ja älykkyyden välistä suhdetta kahdessa Zodiac Killeriä käsittelevässä teoksessaan. Tahdoin myös selvittää, millaisia ilmenemismuotoja Zodiac Killerin mahdollinen älykkyys kirjoissa saa. Oletin Graysmithin vuosien 1986 ja 2002 kirjojen välisten erojen olevan kohtalaisen selkeitä, mutta teemojen samansuuntaisia. Monilta osin hypoteesini osui oikeaan, mutta esimerkiksi salakirjoituksiin liittyen Graysmithin kanta oli muuttunut varsin rajusti. Muita muutoksia oli tapahtunut pääasiassa Graysmithin esittämien väitteiden ja hänen yleisen kirjoitustyyliensä rohkaistumisessa. Graysmith on aktiivisesti ilmentänyt ja muokannut sekä sarjamurhaaja- että älykkyyskeskustelun sopivia tapoja ja teemoja. Näin hän on omalta osaltaan vaikuttanut siihen, miten Zodiac Killer muistetaan. Yhdysvaltalaisesta yhteiskunnasta ei sen paremmin ensimmäisen kuin toisenkaan Graysmithin Zodiac Killer -teoksen jälkeen ole noussut erityisen suurta tai äänekkästä vastusta: Graysmithin tarjoamaa yli-inhimillisen älykkään sarjamurhaajan kuvaa ei ole ympäröivässä kulttuurissa torjuttu tai paheksuttu, vaan se on vakiinnutettu osaksi kollektiivista muistia ja yleistä käsitystä siitä, millainen sarjamurhaaja pohjimmiltaan on.

Yhteiskunnallisten pelkojen painopisteen muuttuminen, ihmisten näkemän fiktiivisen väkivallan määrän kasvu ja muuttunut väkivallasta puhumisen tapa ovat osaltaan vaikuttaneet siihen, millä tavoin Graysmith Zodiac Killeriä kuvaa. Esimerkiksi 1980-lukua värittänyt saatananpalvontapelko on rajoittanut vastaavan retoriikan käyttöä Graysmithin ensimmäisessä Zodiac Killer -teoksessa. Menestyksekkään, tosielämän rikoksia popularisoivan kirjan kirjoittaminen on tasapainottelua: shokkiarvoa ja pelottavaakin kuvastoa kaivataan *true crime* -lukijakunnassa, mutta liian järkyttävä tai ajankohtainen kerronta herättää yleisössä vastustusta. Graysmithin teksteistä on havaittavissa myös vahva tarve löytää merkityksiä ja motiiveja sarjamurhaajan teoista, viesteistä ja toiminnasta mahdollisesti vastareaktiona vaikeasti sulatettavalle, sarjamurhaajiin usein liitettävälle motiivittomuudelle ja Zodiac Killerin hajanaiselle *modus operandille*.

Kulttuurihistoriallisessa sarjamurhaajista puhumisen jatkumossa Graysmithin Zodiac Killer -teokset sijoittuvat kiinnostavaan murroskohtaan. Viiltäjä-Jackin aikana 1800-luvun lopussa sarjamurhaajista oli haastavaa puhua muun muassa puuttuvan termistön vuoksi, joten saatanallisuuden ja elämellisyiden teemat korostuivat. 1950-luvulla puhjennut sarjamurhaajahuuma nosti sarjamurhaajat kuuluisuuden henkilöiksi, ja heihin liitettiin edelleen voimakkaasti pirullisuutta. 1970–1980-lukujen Yhdysvalloissa käytiin läpi lukuisia paljon julkisuutta saaneita sarjamurhaajatapauksia, joissa ihmissusiteema- tiikka ja karismaattisuus olivat vahvasti läsnä. Mahdollisesti Graysmithin tarpeesta ainutlaatuistaa Zodiac Killer johtuen ihmissusiteema ei ole keskeinen tämän Zodiac Killer -kirjoissa, vaan sarjamurhaajasta luodaan yliluonnollisen nerokkaan metsästäjän kuva elämellisen pedon sijaan. Etenkin vuoden 2002 kirjassa Zodiac Killer myös rinnastuu kauhuelokuvien pysäyttämättömiin ja yli-inhimillisiin antisankareihin.

Graysmithin Zodiac Killer on älykäs miltei kaikilla yleisesti tunnustetuilla älykkyyden osa-alueilla: hän on pelejä pelaava ennakoija ja looginen päättelijä, verbaalinen lahjakkuus ja kyvykäs salakirjoittaja, lukuisia eri taitoja hallitseva keksijä, uskomattoman tehokas metsästäjä ja poliisin verkkojen välttelijä sekä aktiivisesti omaa julkisuuskuvansa muokkaava ja ohjaileva kuuluisuus. Vain yleisen luovuuden kohdalla Graysmith kieltää Zodiac Killerin älykkyyden: hänen mukaansa sarjamurhaaja on äärimmäisen persoonaton yhdistelmä eri lähteistä imettyjä vaikutteita ja ominaisuuksia. Erilaiset luovaan älykkyyteen liitetyt osa-alueet, kuten käytännön luova älykkyys ja verbaalinen nerokkuus, ovat kuitenkin Graysmithin Zodiacin vahvuuksia. Samaan ai-

kaan Graysmith korostaa läpi molempien kirjojensa Zodiac Killerin ainutlaatuisuutta ja erityisyyttä sarjamurhaajien kentällä. Zodiac Killer on Graysmithin silmissä psykopaatti, muttei tavanomainen psykopaatti; sarjamurhaaja, mutta erityislaatuisen tappava ja älykäs sellaiseksi; älykkö, mutta epäsovinnaisella tavalla; erakko, joka tahtoo olla täydessä valokeilassa. Graysmith sijoittaa siis Zodiacin äärimmäiseksi erityisyksilöksi, joka on marginaalitapaus vielä jokaisessa edustamassaan marginaalissa. Myös yleisön osallistamisen tarve Graysmithin Zodiac Killerin toiminnassa, tässä tapauksessa salakirjoitusten kautta toteutettu, on yksilöllisyyden ja omien vapauksien tinkimättömän lunastamisen ilmaus. Tämä kytkeytyy yhdysvaltalaisessa kulttuurissa vahvasti vaikuttavaan individualismiin ja yksilönvapauksien pohjavireeseen.

Sarjamurhaaja on aina paitsi yksilö myös kulttuurinsa ja ympäristönsä tuote. Monet asiat vaikuttavat siihen, miten sarjamurhaaja muistetaan ja jääkö tämä elämään esimerkiksi fiktiivisen suuntaan liukuneena representaationa todellisen henkilön sijaan. Aikalaismedia, myöhempi keskustelu ja erilaiset populaarikulttuurin tuotteet vaikuttavat sarjamurhaajasta niin yksilönä kuin stereotyyppinäkin kollektiivisesti syntyvään käsitykseen. Väkivalta ja sarjamurhaajat ovat aihe, joka on kiinnostanut ihmisiä aiemmin, eikä tämä mielenkiinto ole missään nimessä osoittanut hiipumisen merkkejä: laajalla yleisöllä on tarve kuulla, nähdä ja kokea väkivaltaisen poikkeusyksilön, pahuuden enemmän tai vähemmän inhimillisen ruumiillistuman toiminnasta ja elämästä. Sarjamurhaajia pelätään ja ihailtaan, vankiloihin lähetetään kirjeitä ja nuoret naiset avioituvat teloitusta odottavien sarjamurhaajien kanssa. Vaikka Zodiac Killer ei koskaan saanut kasvoja – tai kenties juuri siksi – on tämä mystinen hahmo kiinnostanut ihmisiä vuodesta 1969 nykypäivään asti. Zodiac Killer sai Graysmithin kynästä älykkään, yli-inhimillisen, romanttisen pahan renessanssi-ihmisen hahmon. Myöhemmin samankaltaisia teemoja on liitetty myös Graysmithiin itseensä. Graysmith on kertonut työstävänsä kolmatta Zodiac Killer -aiheista kirjaansa, tällä kerralla elokuvan kuvausten näkökulmasta käsin: Millaista Zodiac-kuvaa Graysmith tässä teoksessaan tulee luomaan? Onko vuoden 2002 ja uuden kirjan julkaisuvuoden välillä tapahtunut suurempi vai pienempi muutos, kuin vuosien 1986 ja 2002 välillä? Millaisen vastaanoton tämä teos saa aikaan?²⁰⁰ Muun muassa Viiltäjä–Jack-tutkimuksistaan tutuksi tullut DNA-tutkija Jari Louhelainen ilmoitti vuonna 2016 siirtyvänsä tutkimaan Zodiac Killerin tapausta.²⁰¹ Saadaanko tutkimuksista

---

²⁰⁰ Jacobs 2007, sähköinen lähde.

²⁰¹ Manninen 2016, sähköinen lähde.

uutta tietoa? Miten Graysmith tähän suhtautuu, ja muuttuuko Zodiac Killer -käsitys?
Mitä sarjamurhaajista tulevaisuudessa ajatellaan?

LÄHTEET

Alkuperäislähteet

Graysmith, Robert: *Zodiac: The Full Story of Infamous Unsolved Zodiac Murders in California*. St. Martin's Press 1986.

Graysmith, Robert: *Zodiac Unmasked: The Identity of America's Most Elusive Serial Killer Revealed*. Berkeley Books, New York 2002.

Aikalaislähteet

Balfour, Graham: *The Life of Robert Louis Stevenson, vol. II*. Charles Scribner's Sons, New York 1901.

Becker, Howard S.: Art as Collective Action. *American Sociological Review* (39) 6/1974, 767–776.

Brassard, Gilles: *Modern Cryptology. A Tutorial*. Springer-Verlag, Berliini 1988.

Cleckley, Hervey M.: *The Mask of Sanity* (1950). Martino Publishing, s.l. 2015.

Doyle, sir Arthur Conan: *Sherlock Holmesin seikkailut I-II: Sherlock Holmesin muis-telmat*. Alkuteos The Memoirs of Sherlock Holmes (1894). Suom. O. E. Juurikorpi. WSOY, Juva 1989.

Graysmith, Robert: *Unabomber: A Desire to Kill*. Regnery Publishing, s.l. 1997.

Graysmith, Robert: *The Bell Tower. The Case of Jack the Ripper Finally Solved... In San Francisco*. Regnery Publishing, s.l. 1999.

Harris, Thomas: *Uhrilampaat*. Alkuteos The silence of the lambs (1988). Suom. Hanna-Liisa Timonen. Gummerus, Jyväskylä 1992.

Holmes, Ronald M.; DeBurger, James E.: Profiles in Terror: The Serial Murderer. *Federal Probation Journal* (49) 3/1985, 29–35.

Kozlowski, Phyllis J.; Yakel, Norman C.: Copying... The Direct Line to Creativity. *Art Education* (33), 8/1980, 24–27.

Kretschmer, Ernst: *The Psychology of Men of Genius*. The International Library of Psychology 204. Alkuteos Geniale Menschen (1931). Eng. R. B. Cattell. Routledge, 2007.

Audiovisuaaliset lähteet

Zodiac (director's cut). O: David Fincher. Sk: James Vanderbilt. T: Phoenix Pictures / Ceán Chaffin, Bradley J. Fischer, Mike Medavoy, Arnold W. Messer, Louis Phillips, James Vanderbilt. E: 2.3.2007. Blu-Ray-kopion kesto 162 min.

Back to the Future. O: Robert Zemeckis, Bob Gale. Sk: Bob Gale. T: Universal Pictures / Bob Gale, Neil Canton. E: 3.7.1985. Blu-Ray-kopion kesto 118 min.

Re-Animator. O: Stuart Gordon. Sk: Dennis Paoli, H.P. Lovecraft (romaani). T: Re-Animator Productions / Brian Yuzna. Blu-ray-kopion kesto 86 min.

The Silence of the Lambs. O: Jonathan Demme. Sk: Ted Tally, Thomas Harris (romaani). T: Orion Pictures / Ronald M. Bozman, Edward Saxon, Kenneth Utt. E: 14.2.1991. Blu-ray-kopion kesto 118 min.

Sähköiset artikkelit

Booth, William: A Killer Obsession. *Washington Post* www.washingtonpost.com 1.3.2007 [16.11.2017]. <http://www.washingtonpost.com/wp-dyn/content/article/2007/02/28/AR2007022801979.html>.

Boston suspect becomes teen hearthrob: Thousands of girls express their love for bomber in worrying online forums. *Daily Mail* www.dailymail.co.uk 12.5.2013 [24.1.2018]. <http://www.dailymail.co.uk/news/article-2323342/Dzhokhar-Tsarnaev-The-teen-girls-crush-Boston-bomber.html>.

Breslau, Karen: Q&A: 'Zodiac' Writer Robert Graysmith. *Newsweek* www.newsweek.com 1.3.2007 [18.4.2018]. <http://www.newsweek.com/qa-zodiac-writer-robert-graysmith-95629>.

Dobuzinskis, Alex: "Unabomber" journals sell for \$40 000 in auction. *Reuters* www.reuters.com 3.6.2011 [15.5.2018]. <https://www.reuters.com/article/us-unabomber-auction/unabomber-journals-sell-for-40000-in-auction-idUSTRE7517SU20110602>.

du Lac, J. Freedom: 'Hot mugshot guy' Jeremy Meeks has been sentenced to 27 months in federal prison. *Washington Post* www.washingtonpost.com. 6.2.2015 [24.1.2018]. https://www.washingtonpost.com/news/post-nation/wp/2015/02/06/hot-mugshot-guy-jeremy-meeks-has-been-sentenced-to-27-months-in-federal-prison/?utm_term=.5d20d04ffaaf.

Gearhart, Suzanne: Foucault's response to Freud: Sado-masochism and the aestheticization of power. *Style* (29) 3/1995, 389. <https://search-proquest-com.ezproxy.utu.fi/docview/231043017/6A79A030F00949EFPQ/3?accountid=14774>

Harnett, Richard M.: Killings in San Francisco Book Expected to Reopen Mystery of Zodiac Letters. *Los Angeles Times* 9.2.1986, sähköinen arkisto. <https://search-proquest-com.ezproxy.utu.fi/docview/292263300/BA28C94F21594E60PQ/273?accountid=14774> [28.3.2018].

Jacobs, Evan: Robert Graysmith Is Still Obsessed with Zodiac. *MovieWeb* movieweb.com 23.7.2007 [20.4.2018]. <https://movieweb.com/exclusive-robert-graysmith-is-still-obsessed-with-zodiac/>

Manninen, Tuomas: Zodiac-sarjamurhaajan teot kauhistuttavat yhä – Jari Louhelainen jahtaa häntä nyt Viiltäjä-Jack-tutkimuksen menetelmällä. *Iltä-Sanomat* www.is.fi 24.9.2016 [20.4.2018]. <https://www.is.fi/kotimaa/art-2000001268121.html>

Psychopathy – What Is Psychopathy? <http://www.jrank.org/> [15.5.2018]. <http://law.jrank.org/pages/1884/Psychopathy-What-psychopathy.html>

Sokol, Tony: Quentin Tarantino Doesn't Steal Movie Ideas, He Rents Them. *Den of Geek* www.denofgeek.com 7.1.2016 [19.4.2018]. <http://www.denofgeek.com/us/movies/quentin-tarantino/251662/quentin-tarantino-doesn-t-steal-movie-ideas-he-rents-them>

Stewart, Sara: Sign Language. *New York Post* www.nypost.com 25.2.2007 [20.4.2018]. <https://nypost.com/2007/02/25/sign-language/>

Stone, Gigi: 'Murderabilia' Sales Distress Victim's Families. *ABC News* www.abcnews.com 15.4.2007 [15.5.2018]. <https://abcnews.go.com/WNT/US/story?id=2999398&page=1>

Weiss, Mike: DNA seems to clear only Zodiac suspect / New-found evidence may allow genetic profile of '60s killer. *San Francisco Chronicle SF Gate* www.sfgate.com. 15.10.2002 [18.4.2018]. <https://www.sfgate.com/crime/article/DNA-seems-to-clear-only-Zodiac-suspect-2784268.php>

Muu sähköinen materiaali

Aamodt, M. G.: *Serial Killer Statistics*. 4.9.2016 [24.1.2018]. <http://maamodt.asp.radford.edu/Serial%20Killer%20Information%20Center/Serial%20Killer%20Statistics.pdf>. Luettu 24.1.2018.

Tutkimuskirjallisuus

Bartow, Ann: Copyrights and Creative Copying. *University of Ottawa Law & Technology Journal* (75), 1/2003, 75–103.

Bellah, Robert N.; Madsen, Richard; Sullivan, William M.; Swidler, Ann; Tipton, Steven M.: *Habits of the Heart. Individualism and Commitment in American Life*. University of California Press, (1985) 2008.

Biressi, Anita: *Crime, Fear and the Law in True Crime Stories*. Palgrave Macmillan, Lontoo 2001.

Blustein, Jeffrey: *The Moral Demands of Memory*. Cambridge University Press, Cambridge 2008.

Boyle, Karen: *Media and Violence. Gendering the Debates*. SAGE Publications, Gateshead 2005.

Brodhead, Richard H.: *Cultures of Letters: Scenes of Reading and Writing in Nineteenth-Century America*. The University of Chicago press, Chicago 1993.

Bromley, David G.: Satanism: The New Cult Scare. *The Satanism Scare*, ed. James T. Richardson, Joel Best & David G. Bromley, 49–74. Aldine de Gruyter, New York 1991.

Brower, M. C.; Price, B. H.: Neuropsychiatry of frontal lobe dysfunction in violent and criminal behaviour: A critical review. *Journal of Neurology, Neurosurgery and Psychiatry* (71) 2001, 720–726.

Cameron, Deborah; Frazer, Elizabeth: *The Lust to Kill: a feminist investigation of sexual murder*. New York University Press, New York 1987.

Dao, Thang: *Analysis of the Zodiac 340-cipher*. Projektireportti maisteriopintoihin. San Jose State University 2007. Verkkojulkaisu <http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.150.6265&rep=rep1&type=pdf> [24.3.2018].

DeLisi, Matt; Vaughn, Michael B.; Beaver, Kevin M.; Wright, John Paul: Hannibal Lecter Myth: Psychopathy and Verbal Intelligence in the MacArthur Risk Assessment Study. *Journal of Psychopathology and Behavioral Assessment* (32), 2/2010, 169–177.

Douglas, Mary: *Puhtaus ja vaara. Ritualistisen rajanvedon analyysi*. Alkuteos: Purity and Danger. An analysis of the concepts of pollution and taboo (1966). Suom. Virpi Blom & Kaarina Hazard. Gummerus, Jyväskylä 2003.

Douglas, John; Burgess, Ann W.; Burgess, Allen G.; Ressler, Robert K.: *Crime Classification Manual. A Standard System for Investigating and Classifying Violent Crime*. Wiley, New Jersey (1994) 2013.

Foucault, Michel: *Madness & Civilization. A History of Insanity in the Age of Reason*. Alkuteos: Folie et déraison; histoire de la folie (1965). Eng. Richard Howard. Vintage Books, New York 1988.

Foucault, Michel: *Discipline and Punish. The Birth of Prison*. Alkuteos Surveiller et punir (1975). Eng. Alan Sheridan. Penguin Books, 1991.

Fox, James Alan; Levin, Jack: *Extreme Killing. Understanding Serial and Mass Murder*. SAGE Publications, 2005.

Frayling, Christopher: *Mad, Bad and Dangerous? The Scientist and the Cinema*. Reaktion Books, Lontoo 2005.

Freud, Anna: *The Ego and the Mechanisms of Defence*. Alkuteos: Ich und die Abwehrmechanismen (1936). Eng. Cecil Baines 1937. Karnac Books, Lontoo 1992.

Grixti, Joseph: Consuming Cannibals: Psychopathic killers as archetypes and cultural icons. *Journal of American Culture* (18), 1/1995, 87–96.

Gunn, Lynn; Caissie, Linda T.: Serial Murder as an Act of Deviant Leisure. *Leisure/Loisir* (30) 1/2006, 27–53.

Hapuli, Ritva; Leskelä-Kärki, Maarit: Kirjallisia edelläkävijöitä. Virginia Woolf, oma huone ja naisten traditiot. Teoksessa *Avaintekstejä kulttuurihistoriaan*. Cultural History – Kulttuurihistoria 6. Toim. Hanna Järvinen & Kimi Kärki. k&h, Turku 2005.

Hare, Robert D.: *Ilman omaatuntoa*. Alkuteos: Without Conscience: The Disturbing World of the Psychopaths Among Us (1993). Suom. Veijo Kiuru ja Pirjo Haapoja. Gillgames 2004.

Harrison, Fred: *Brady and Hindley: Genesis of Moors Murders*. Harper Collins, 1986.

Heinonen, Yrjö: Johdanto. Teoksessa *Taide, kokemus ja maailma. Risteyksiä tieteidenväliseen taiteiden tulkintaan*. Toim. Yrjö Heinonen. Utukirjat 6. Painosalama Oy, Turku 2015.

Hovi, Tuomas: *Vlad Seivästäjä ja vampyyrikreivi Dracula*. Suomalaisen kirjallisuuden seura, Helsinki 2015.

Jenkins, Philip: *Using Murder: The Social Construction of Serial Homicide*. Routledge, s.l. (1994) 2017.

Johannisson, Karin: *Melankolian huoneet. Alakulo, ahdistus ja apatia sisällämme*. Alkuteos: Melankoliska rum: Om ångest, leda och sårbarhet i förfluten tid och nutid (2009). Suom. Ulla Lempinen, suom. asiantuntija Kirsi Tuohela. Atena Kustannus Oy, Jyväskylä 2012.

Johnson, Bradley R.; Becker, Judith V.: Natural Born Killers?: The Development of the Sexually Sadistic Serial Killer. *The Journal of American Academy of Psychiatry and the Law* (25) 3/1997, 335–348.

Kandel, Elizabeth; Freed, David: Frontal-lobe dysfunction and antisocial behaviour: A review. *Journal of Clinical Psychology* (45), 3/1989, 404–413.

Keppel, Robert D.; (with) Birnes, William J.: *The Riverman: Ted Bundy and I Hunt for Green River Killer*. Pocket Books, New York (1995) 2005.

Keppel, Robert D. & Birnes, William J.: *Serial Violence. Analysis of Modus Operandi and Signature Characteristics of Killers*. CRC Press Taylor & Francis Group, s.l. 2009.

Koivisto, Hanne: Intellektuelli modernina yksilönä – vasemmistoälymyyden omakuva 1930-luvun Suomessa. Teoksessa *Hetkiä historiassa*. Cultural History – Kulttuurihistoria 2. k&h, Turku (2002) 2003.

Koskinen, Taava: Neroksi ei synnytä, neroksi tullaan. *Kirjoituksia neroudesta*. Toim. Taava Koskinen. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki 2006.

LaBrode, Rebecca Taylor: Etiology of the Psychopathic Serial Killer. An Analysis of Antisocial Personality Disorder, Psychopathy, and Serial Killer Personality and Crime Scene Characteristics. *Brief Treatment and Crisis Intervention Journal* (7), 2/2007, 151–160.

Lander, Eric S.: Research on DNA Typing Catching Up with Courtroom Application. *American Journal of Human Genetics* (48) 5/1991, 819–823.

Levinson, David: *Encyclopedia of Crime and Punishment*. SAGE Publications, 2002.

Linkinen, Tom: Robert Darntonin “History of Reading” avaimena menneisyyden lukkoihin. Teoksessa *Avaintekstejä kulttuurihistoriaan*. Cultural History – Kulttuurihistoria 6. Toim. Hanna Järvinen & Kimi Kärki. k&h, Turku 2005.

Lynn, Richard: IQ in Japan and the United States shows a growing disparity. *Nature* (297) 20.5.1982, 222–223.

Moldenhauer, Joseph J.: Murder as Fine Art: Basic Connections between Poe's Aesthetics, Psychology and Moral Vision. *PMLA* (83) 2/1968, 284–297.

Neisser, Ulric Chair; Boodoo, Gwyneth; Bouchard, Thomas J. Jr.; Boykin, A. Wade; Brody, Nathan; Ceci, Stephen J.; Halpern, Diane F.; Loehlin, John C.; Perloff, Robert; Sternberg, Robert J.; Urbina, Susana: Intelligence: Knowns and Unknowns. *American Psychologist* (51) 2/1996, 77–101.

Newton, Michael: *The Encyclopedia of Serial Killers, Second Edition*. Facts on File Inc., New York 2006.

O'Connor, Maureen; Rosenfeld, Barry: Introduction to the Special Issue on Stalking. Finding and Filling the Empirical Gaps. *Criminal Justice and Behavior* (31) 1/2004, 3–8.

Oksanen, Atte: Markkinoitu minuus: subjektin brändäys tosi-tv:n aikakaudella. Teoksessa *Minä ja markkinavoimat: yksilö, kulttuuri ja yhteiskunta uusliberalismin valtakaudella*. Toim. Jussi Ojajärvi ja Liisa Steinby. Avain, Helsinki 2008.

Oleson, J. C.: Contemporary Demonology: The Criminological Theories of Hannibal Lecter, Part Two. *Journal of Criminal Justice and Popular Culture* (13) 1/2006, 29–49.

Pietikäinen, Petteri: *Hulluuden historia*. Gaudeamus, Tallinna 2013.

Reason, Matthew: *Participations* on Participation: Researching the 'active' theatre audience. *Journal of Audience & Reception Studies* (12) 1/2015, 271–280.

Repo-Tiihonen, Eila: Psykopatia. *Duodecim* 19/2007, 2369–2374.

Rossmo, Darcy Kim: *Geographic profiling: Target patterns of serial murderers*. Simon Fraser University, s.l. 1987.

Ryynänen, Aki: *Viiltäjä-Jack aikalaislehtien sivuilla. Murhaajan kategorisointi ja toiseuden representaatiot vuoden 1888 The Timesissa*. Kulttuurintutkimuksen pro gradu -tutkielma. Itä-Suomen yliopisto 2017.

Schechter, Harold: *The Serial Killer Files. The Who, What, Where, How and Why of the World's Most Terrifying Murderers*. Ballantine Books, New York 2003.

Siro, Janika: "Murderous Knives and Blood-Stained Garments". *Veri ja sensaatiohakuisuus Viiltäjä-Jackin viittä varmaa uhria käsittelevässä vuoden 1888 brittiutisoinnissa*. Kandidaatintutkielma Turun yliopistoon, julkaisematon. 2017.

Sternberg, Robert J.; Forsythe, George B., Hedlund, Jennifer; Horvath, Joseph A.; Wagner, Richard K.; Williams, Wendy M.; Snook, Scott A.; Grigorenko, Elena L.: *Practical Intelligence in Everyday Life*. Cambridge University Press, Cambridge 2000.

Tithecott, Richard: *Of Men and Monsters: Jeffrey Dahmer and the Construction of Serial Killer*. The University of Wisconsin Press, Wisconsin 1997.

Turvey, Brent E.: A History of Criminal Profiling. Teoksessa *Criminal Profiling, Third Edition. An Introduction to Behavioral Evidence Analysis*. Toim. Brent E. Turvey. Elsevier Academic Press, s.l. 2008.

Virkler, Kelly; Lednev, Igor K.: Analysis of body fluids for forensic purposes: From laboratory testing to non-destructive rapid confirmatory identification at a crime scene. *Forensic Science International* (188), 1-3/2009, 1–17.

Eettisiä ohjeita metsästäjälle. Suomen riistakeskus. PunaMusta Oy, Joensuu 2012.